

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalárska práca

**Duchovný pokrok človeka
vo vzťahu k Bohu
vo výklade Piesne piesní u Origena
a Mojžišovho života u Gregora z Nyssy**

Kristína Hrehová

Institut ekumenických štúdií
Vedúca práce Ivana Noble
Študijný program B6141 Teologie
Študijný odbor Teologie kresťanských tradíc

Praha 2020

Prehlásenie

Prehlasujem, že som túto bakalársku prácu s názvom Duchovný pokrok človeka vo vzťahu k Bohu vo výklade Piesne piesní u Origena a Mojžišovho života u Gregora z Nyssy napísala samostatne a výhradne s použitím uvedených prameňov.

Súhlasím s tým, aby práca bola zverejnená pre účely výskumu a súkromného štúdia.

V Prahe dňa 20.7.2020

Kristína Hrehová

Bibliografická citace

Duchovný pokrok človeka vo vzťahu k Bohu vo výklade Piesne piesní u Origena a Mojžišovho života u Gregora z Nyssy / Kristína Hrehová; vedúca práce: Doc. Ivana Noble, Ph.D – Praha, 2020. – 61 s.

Anotácia

V tejto práci sa pýtam, ako si Origenes a Gregor pomáhali pri vysvetlení svojej náuky o duchovnom pokroku Písmom. Mojm cieľom je porovnať ich náuku a exegetický prístup a zistiť, v čom sú prínosné pre súčasného čitateľa. V úvode predstavím dobový, intelektuálny a duchovný kontext autorov a textov. V druhej a tretej kapitole analyzujem text jednotlivých diel a hľadám definície duchovného pokroku, ktoré autori ponúkajú, a odpovede na ďalšie otázky spojené s duchovným pokrokom: Vedie duchovný pokrok vždy len od zla k dobru, alebo aj od menšieho k väčšiemu dobru? Končí smrťou, alebo pokračuje aj po nej? Ako vyzerá spolupráca Boha a človeka na ceste k duchovnému rastu? Tiež som sa venovala otázke, v čom bolo poňatie oboch autorov ovplyvnené dobou, v ktorej pôsobili, a kde vidím problémy ich prístupov. V záverečnej kapitole porovnávam podobnosti a rozdiely prístupov Origena a Gregora k téme duchovného pokroku na základe mojej textovej analýzy a sekundárnej literatúry. V záverečnej časti práce sa pýtam, v čom môže byť Origenove a Gregorove hľadanie kresťanskej dokonalosti obohatením pre dnešných kresťanov a pre ekumenický dialóg.

Kľúčové slová

patristika, Origenes, Gregor z Nyssy, duchovný pokrok, spiritualita.

Bibliografic citation

Spiritual progress of man in relation to God in the exegesis of Song of Songs by Origen and Life of Moses by Gregory of Nyssa / Kristína Hrehová; supervisor: Doc. Ivana Noble, Ph.D – Praha, 2020. – 61 p.

Summary

In this thesis, I ask how Origen and Gregory of Nyssa used the Scriptures in the exposition of their theology of spiritual progress. The aim of this thesis is to compare their teaching and exegetical approach to spiritual progress and consider their benefit for a modern reader. In the introductory chapter, I introduce the historical, intellectual, and spiritual context of authors and texts. In the second and third chapter, I analyze texts of the selected works focusing on the definitions of spiritual progress and its relation to sin and forgiveness, afterlife and communion of God and man. I also considered how was the teaching of both authors influenced by their historical context and pointed out problematic parts of their teaching. In the concluding chapter, I summarize similarities and differences in Origen's and Gregory's approach to the topic of spiritual progress on the basis of the text analysis and secondary sources. I ask how can Christians of today in their spiritual progress and ecumenical discussions benefit from Origen's and Gregory's search for Christian perfection.

Keywords

church fathers, Origenes, Gregor of Nyssa, spiritual progress, spirituality.

Podakovanie

Chcela by som poďakovať mojej školiteľke Ivane Noble za vedenie práce, manželovi Jankovi za podporu a povzbudenie, Matsovi Wahlbergovi za povzbudenie k štúdiu Origenovho výkladu Piesne Piesní, a tiež všetkým príbuzným a priateľom, ktorí sa mňa modlili, aby som zvládla prácu zdarne dopísať.

Obsah

1 Úvod.....	9
1.1 Duchovný pokrok ako kresťanská téma.....	9
1.2 Duchovný a intelektuálny svet Origena a Gregora z Nyssy.....	10
1.3 Úvod k prameňom.....	18
2. Duchovný pokrok v Origenovom výklade Piesne piesní.....	25
2.1 Duchovný pokrok znamená stále postupovať ďalej.....	25
2.2 Od zla k dobru a od menšieho k väčšiemu dobru.....	26
2.3 Duchovný pokrok pravdepodobne pokračuje po smrti.....	28
2.4 Spolupráca Boha a človeka na ceste duchovného rastu.....	30
2.5 Dobové prvky.....	31
2.6 Problematické prvky.....	31
3 Duchovný pokrok v Gregorovom Živote Mojžišovom.....	33
3.1 Duchovný pokrok ako rast v cnosti.....	33
3.2 Duchovný pokrok ako cesta a duchovný boj.....	33
3.3 Duchovný pokrok pokračuje večne.....	37
3.4 Spolupráca Boha a človeka na ceste duchovného rastu.....	38
3.5 Dobové prvky.....	44
3.6 Problematické prvky.....	44
4 Porovnanie prístupov Origena a Gregora z Nyssy.....	47
4.1 Porovnanie exegetických prístupov Origena a Gregora.....	47
4.2 V čom sa Origen a Gregor zhodujú.....	49
4.3 V čom sa líšia.....	54
4.4 Podnety pre ekumenické porozumenie duchovnému pokroku.....	55
Zoznam literatúry.....	58
Primárne pramene.....	58
Ďalšie pramene.....	58
Skratky.....	61
Prílohy.....	62

1 Úvod

1.1 Duchovný pokrok ako kresťanská téma

V rámci systematickej teológie je pre mňa zaujímavou témou duchovný pokrok. Je to vždy aktuálna téma, pretože každá generácia teológov sa vyrovnáva s reflexiou skúsenosti duchovného pokroku ľudí svojej doby. Čo je to duchovný pokrok a ako si ho nepomýliť s pýchou? Dosahujem vôbec nejaký pokrok, alebo sa moja duša potáca tam a späť? Je duchovný pokrok vždy len pohyb od zla k dobru, alebo možno stúpať po rôznych stupňoch dobrého života? Ako môže fungovať spolupráca Boha a človeka pri duchovnom rozvoji?

Tieto otázky sa existenciálne dotýkajú kresťanského života. Kristova výzva „Vy však buďte dokonalí, ako je dokonalý váš nebeský Otec,“¹ inšpiruje dodnes.

Duchovným pokrokom sa zaoberali ľudia už pred kresťanstvom. Boli to napríklad Platón², Aristoteles³ a ďalší grécki filozofi, ale aj rôzne mysteriózne kulty, ktoré videli duchovný rozvoj v tom, že človek odhaľuje ezoterické tajomstvá. Aj v dnešnej pluralitnej dobe nájdeme v kníhkupectvách diela na tému duchovného pokroku od kresťanov, ale aj od členov iných náboženstiev či filozofických hnutí a inak to nebolo ani v prvých storočiach po Kristovi v pluralitnej Rímskej ríši. Kresťanský pohľad na otázku duchovného pokroku je už od prvých storočí schopný dialógu s inými svetonázormi. V tomto dialógu jednotliví kresťanskí autori reagovali na výzvy svojej doby a často využívali alegorické metódy výkladu textov. Filozofiu pokladali za tréning myslenia, aby mohli teológii porozumieť do väčšej hĺbky.⁴ V tejto práci skúmam pohľad dvoch raných kresťanských autorov, ktorí výrazne zasiahli do dejín kresťanského myslenia o tom, čo znamená duchovný pokrok. Origenove komentáre a homílie o Piesni Piesní sú ukážkou jeho exegetického metódy a vyjadrujú jeho teologický pohľad na cestu duše. Gregor z Nyssy v diele Mojžišov život vykladá životný príbeh Mojžiša ako cestu pokroku cnosti.

V tejto práci sa pýtam, ako si Origenes a Gregor pomáhali pri vysvetlení svojej náuky o duchovnom pokroku Písmom. Mojm cieľom je porovnať ich náuku a exegetický prístup a zistiť, v čom sú prínosné pre súčasného čitateľa. V úvode predstavím ich dobový, intelektuálny a duchovný kontext. Obaja autori boli súčasťou kresťanskej Alexandrijskej školy a čerpali pri exegéze zo židovských textov v gréckom preklade Septaguinty, ktoré vykladali súdobými

¹Mt 5,48.

²Napríklad, Platónova analógia o jaskyni v 7. knihe Ústavy hovorí o človeku, ktorý dosiahol vyššie poznanie, než ostatní okolo neho.

³Napríklad, v diele Etika Nikomachova sa Aristoteles zaoberá cieľom života, šťastím a cnostným životom.

⁴Cf. QUASTEN, Patrology II, s. 38.

gréckymi postupmi. Poznali tiež predchádzajúce židovské a kresťanské výklady starozákonných textov. V druhej a tretej kapitole analyzujem text jednotlivých diel a hľadám definície duchovného pokroku, ktoré autori ponúkajú, a ďalšie otázky s duchovným pokrokom spojené:

Čo je to duchovný pokrok? Vedie duchovný pokrok vždy len od zla k dobru, alebo aj od menšieho k väčšiemu dobru? Končí smrťou, alebo pokračuje aj po nej? Ako vyzerá spolupráca Boha a človeka na ceste k duchovnému rastu? Tiež som sa venovala otázke, v čom bolo poňatie oboch autorov ovplyvnené dobou, v ktorej pôsobili, a kde vidím problémy ich prístupov. Nasledujúci text je tiež členený podľa odpovedí na tieto otázky.

V štvrtej kapitole porovnávam podobnosti a rozdiely prístupov Origena a Gregora k téme duchovného pokroku na základe mojej textovej analýzy a sekundárnej literatúry. V záverečnej časti práce sa pýtam, v čom môže byť Origenove a Gregorove hľadanie kresťanskej dokonalosti obohatením pre dnešných kresťanov a pre ekumenický dialóg.

1.2 Duchovný a intelektuálny svet Origena a Gregora z Nyssy

1.2.1 Zásady výkladu cirkevných otcov

John Breck sa venuje interpretácii Písma podľa pravoslávnej tradície. Na základe štúdia raných kresťanských autorov s dôrazom na Antiochijskú školu sformuloval 8 princípov pravoslávnej exegézy. Väčšina z týchto princípov je využívaná aj Origenom a Gregorom z Nyssy.⁵ Tieto princípy sú pomerne univerzálne a ukazujú, že hoci Origenes bol zavrhnutý druhým Konštantinopolským koncilom, principiálne sa nelíši v exegetických princípoch od kresťanskej ortodoxie.

Prvý princíp exegézy hovorí, že Slovo Božie odkazuje primárne na Krista (večný Logos). Origenove komentáre a homílie vykladajú ženícha Piesne piesní ako Krista⁶ a u Gregora nájdeme v Mojžišovom živote tiež množstvo kristologických interpretácií, najmä v kľúčových udalostiach teofánii.⁷

Druhý princíp exegézy hovorí, že Slovo Božie je správne pochopené z trojičnej perspektívy. Túto interpretáciu potvrdzuje Origenes.⁸ Gregor je ako jeden z Kappadockých otcov obhajcom učenia o Svätej trojici, avšak v tomto diele nikde nespomína všetky tri Božské osoby naraz.⁹ Môže to byť spôsobené tým, že sa Gregor v tomto texte zameriava na jeden zmysel biblického príbehu, ktorý je morálny – napodobňovať Mojžiša.

Tretí princíp exegézy zdôrazňuje, že Slovo Božie (ako Kristus) je bohoľudská realita, v ktorej nastáva synergia Ducha Svätého a človeka. Origenes napríklad hovorí o zrození Krista v každom veriacom, ktorý je zatienený Du-

⁵BRECK, Scripture in Tradition: the Bible and its Interpretation in the Orthodox Church, s. 38-43.

⁶ÓRIGENÉS, Kom., Prolog, I, 1, OPP, s. 87-88.

⁷GREGOR Z NYSSY, DVM II, 21; 174; 248 (MŽ, s. 123, 209, 255). Cf. BENDOVIÁ, MŽ, s. 37.

⁸Napr. ÓRIGENÉS, Kom., Prolog, II, 47-48.

⁹Aspoň podľa môjho čítania, porovnaného z Indexom, MŽ, s. 334-337.

chom Svätým, ako Panna Mária.¹⁰ Taktiež hovorí o tom, ako sa Logos stáva v človeku porozumením Božej múdrosti¹¹ a odkaz na vtelenie Božieho Slova vidí aj v tom, ako nevesta ženícha prirovnáva k ľalii.¹² U Gregora je tento princíp vyjadrený v tom, ako vidí paralelu rukou nepostaveného svätostánku (Kristovo božstvo) a svätostánku postaveného na zemi (Kristovo ľudstvo).¹³

Štvrtý princíp exegézy hovorí, že cirkev je správne miesto výkladu, hlásania a liturgickej oslavy Slova Božieho. Origenove komentáre a homílie sú písané z jednoznačne vnútrocirkevného pohľadu. Každý verš Piesne Piesní obzvlášť v Homíliách Origenes vykladá aj ako vzťah Krista a Cirkvi, čo je chápanie, ktoré mimo Cirkvi nedáva zmysel. Gregor tiež chápe dokonalosť ako kresťanskú dokonalosť, ktorá čerpá zo spoločenstva Cirkvi. Odporúča, aby sa v rámci Cirkvi špecializovali dôveryhodní odborníci na Božie tajomstvá, od ktorých budú ostatní veriaci vierou prijímať učenie o Bohu. Od toho očakáva zabránenie herézam, ktoré sú spôsobené predčasnou snahou samostatne vykladať Písmo bez dostatočnej prípravy.¹⁴

Piaty princíp exegézy hovorí, že Písmo je plodom tradície a vždy vyžaduje výklad, čo vylučuje sola scriptura. Oboja autori hovoria, že vyvýšený výklad Písma je vyšším stupňom poznania.¹⁵ Tento výklad sa často odkazuje na predošlú exegetickú tradíciu, no zväčša ju necituje.¹⁶

Šiesty princíp exegézy hovorí, že vzťah Starého zákona k Novému zákonu je vzťahom zaslúbenia k naplneniu. Toto je presvedčenie oboch autorov, ktoré im umožňuje vykladať nejasné starozákonné miesta pomocou novozákonných.¹⁷ To je tiež Breckov siedmy princíp exegetickej reciprocitu: Každý verš môže vyjasniť iné miesto Písma.

Ôsmy princíp hovorí, že Boh sa najplnšie vyjavuje v modlitbe, ktorá umožňuje nahliadnutie (θεωωρια) a asketické úsilie je nevyhnutné pre porozumenie Bohu. Tento princíp tiež vidím u oboch autorov. Origenes napríklad vo svojich parenetických záveroch zdôrazňuje modlitbu k Bohu.¹⁸ Gregor zase zdôrazňuje Mojžišovu prípravu pred výstupmi na horu, kde sa stretáva s Božími zjaveniami (teofániami).¹⁹

10ÓRIGENÉS, Homílie. 2, OPP, s. 210. Pies 2,3.

11ÓRIGENÉS, Kom. II, 11, SSCH, s. 167. Pies 1,14.

12ÓRIGENÉS, Kom. III, 4, SSCH, s. 176–178. Pies 2,1–2.

13GREGOR Z NYSSY, DVM II, 173 (MŽ, s. 207–209).

14GREGOR Z NYSSY, DVM II, 160–161 (MŽ 199).

15Napríklad, Origenes zdôrazňuje už v Prológu, že výklad Piesne Piesní nie je určený začiatočníkom vo viere a rozumieť mu doslovne môže byť pre rast v cnosti nebezpečné, cf. Prolog, I, 4–6. Gregor zase hovorí o vyvýšenom výklade v súvislosti s Mojžišovými rukami smerujúcimi hore, ktoré prináša víťazstvo. GREGOR Z NYSSY, DVM II, 149 (MŽ, s. 191), Ex 17,9–11.

16Ako pár výnimiek sa ÓRIGENÉS Prolog, II, 36, OPP s. 107 vyslovene odkazuje na Ignáca z Antiochie a GREGOR Z NYSSY, II, 116 sa odkazuje na svojho brata Basila. Inak sa Origenes aj Gregor v týchto vybraných dielach odvolávajú hlavne na biblických autorov, prípadne nomenovaných protivníkov alebo na tradíciu všeobecne, napr. DVM II, 45, (MŽ, s. 135).

17Cf. ÓRIGENÉS, Kom. I, 1,4–8, GREGOR Z NYSSY, DVM II, 173 (MŽ, s. 207–209).

18ÓRIGENÉS, Hom. II, OPP, s. 225.

19GREGOR Z NYSSY, DVM II, 153–157 (MŽ, s. 195–197).

1.2.2 Alegória a typológia

Alegorickú metódu využívali najskôr grécki pohanskí autori Xenofanes, Pythagoras, Platón a Antisthenes, aby hľadali zmysel v príbehoch Homéra a Hesioda. Táto metóda bola obzvlášť obľúbená u stoikov.²⁰ Už v polovici 2. storočia pred Kristom začal Alexandrijčan Aristobulos ako prvý žid používať alegorické metódy. Vykladal nimi grécku poéziu a Písmo.²¹ List Aristeov tiež obhajuje alegorickým výkladom zákony o jedle. Filón reprezentoval vrchol používania alegorickej metódy a dokonca tvrdil, že doslovný význam Písma je iba ako tieň tela.

Kresťania používali alegorický výklad, pretože doslovný zmysel príbehov Starého Zákona v mnohých prípadoch nepokladali za hodný Boha.²²

Alexandrijská a Antiochijská škola

Alexandria bola založená Alexandrom Veľkým v roku 331 pred Kristom.²³ V tomto meste sa zrodil helénizmus a vplyv gréckeho myslenia bol veľmi silný, aj Septuaginta pochádzala z Alexandrie. Kresťanstvo sa do Alexandrie dostalo najneskôr koncom 1. storočia po Kristovi. Alexandrijská škola sa stala najstarším teologickým centrom kresťanstva. Teológovia tejto školy mali záujem o metafyziku a prikláňali sa často k Platónovi a k alegorickej interpretácii Písma.²⁴

V štvrtom storočí fungovali dve dôležité školy kresťanskej exegézy: Alexandrijská a Antiochijská škola. K Alexandrijskej škole patrili napríklad Klement Alexandrijský, Origenes, Gregor z Nyssy, Dionýzios, Peter, Athanasius, Didymus a Cyril. Alexandrijčania používali alegorickú metódu, používanú pri exegéze Starého zákona napríklad židovským učencom Filónom Alexandrijským. K Antiochijskej škole patrili Diodor z Tarzu, Teodor z Mapsuestie, Teodor z Cýru a Ján Zlatoústý. Antiochijská škola vyčítala Alexandrijskej, ku ktorej patria aj Origenes a Gregor, že používa priveľa alegórie. Okrem toho podľa Brecka Antiochijská škola zastávala, že každá časť Písma má dvojitý význam – doslovný, čiže *história* a duchovný, čiže *theória*. Breck hovorí, že tieto dva zmysly textu tvorili u Antiochijskej školy jediný dvojitý význam.²⁵

Gregor síce patrí do Alexandrijskej školy, avšak svoje dielo *Možišov Život* rozdeľuje na knihy s názvami *história* a *theória* (výklad). Toto rozdelenie vysvetľuje aj v úvode diela. Toto rozdelenie má teda v jeho exegéze významné zastúpenie. Historický význam však Gregor nepokladá za nevyhnutne užitočný, v niektorých prípadoch ho nepovažuje za hodný poňatia Boha.

²⁰QUASTEN, Patrology II, s. 3.

²¹QUASTEN, Patrology II, s. 3. Cf. FILÓN, s.3.

²²YOUNG, God: An Essay in Patristic Theology, s. 149-165.

²³QUASTEN, Patrology II, s. 2.

²⁴Cf. QUASTEN, Patrology II, s. 2..

²⁵BRECK, Scripture in Tradition, s. 23.

Podľa Brecka je typológia exegetická metóda, ktorá vidí Starý Zákon ako prorocký predobraz Nového Zákona.²⁶ Typológia znamená nielen pohyb z minulosti do budúcnosti, ale aj z budúcnosti do minulosti. V type (predobraz) sa už očakávaním nachádza antityp a preto môže Pavol povedať, že „skala bol Kristus“.²⁷ Pri používaní typológie podľa Brecka Antiochijčania nenachádzali dva významy, ale jeden dvojitý význam, ktorý je pravdivý aj v doslovnom význame počas písania, aj vo vnútornom význame, ktorý vďaka forme textu mohli odhaliť neskorší vykladači.²⁸ Alegóriu v kontexte výkladu Starého Zákona Breck definuje ako hľadanie „skrytého“ alebo symbolického významu daného starozákonného textu, ktorý je podľa neho pokladaný za vyšší, plnší, alebo duchovnejší, než význam rozoznaný typológiou.²⁹

Iný pohľad hovorí, že rozdelenie na alegóriu a typológiu pochádza z devätnásteho storočia a rani exegéti medzi týmito dvoma metódami tak presne nerozlišovali. Používali však slovo *τυπος*, ktoré môže znamenať akýkoľvek model či vzor, ktorý predznamenáva svoje naplnenie, či sa jedná o udalosť alebo o opakovaný rituál.³⁰

Pri mojom čítaní primárnych prameňov som si všimla, že hoci Gregor aj Origenes patria k Alexandrijskej škole, typológiu u nich možno tiež vystopovať. Obaja sa inšpirujú Pavlovými slovami a v skale v Exode vidia Krista.³¹ Nehovoria však o dvojitom význame Písma, naopak, neprijateľnosť doslovného významu niektorých častí Písma je prvý krok, ktorý vedie ich k alegorickému výkladu.³²

Ivana Noble v svojom komentári ku Breckovi tiež hovorí o problémoch alegórie³³ avšak v zhode s Frances Young celkom nezavrhuje jej používanie v exegéze. Obzvlášť v prípade poézie pôsobí alegorická interpretácia vhodne, pretože poetické žánre sú aj v sekulárnej literatúre mnohovýznamové, a často používajú inotaje.

26BRECK, *Scripture in Tradition*, s. 22.

27Cf. 1 Kor 1 – 13.

28BRECK, *Scripture in Tradition*, s. 37.

29BRECK, *Scripture in Tradition*, s. 23.

30YOUNG, *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture*, 152. Citovaná v BRECK, *Scripture in Tradition*, s. 25.

31 1 Kor 10,4.

32Napríklad ÓRIGENÉS, Kom., Prolog, II, 3 vysvetľuje, že Origenes používa duchovný výklad Piesne Piesní, pretože doslovný význam podľa neho vedie k neresti. GREGOR Z NYSSY, DVM, I, 14, (MŽ 65) vysvetľuje, že čítať rozprávanie o Mojžišovom živote doslovne neumožňuje nasledovať Mojžišov príklad, keďže kresťania sa nachádzajú v celkom inej situácii a preto treba „preciznejší úvahy a pronikavějšího pohľadu,“ aby bolo možné sa z Mojžišovho príkladu poučiť.

33NOBLE, „Your word is a lamp to my feet and a light to my path“ s. 51-62.

1.2.3 Duchovný pokrok ako téma u Platóna

Antony Meredith uvádza, že Platón ovplyvnil kresťanských Otcov staroveku najmä svojou náukou v troch oblastiach.³⁴

a) Platónovo učenie o existencii ideálneho sveta nemenných foriem, ktoré sú vzormi pre viditeľný svet. Na vrchu tohto sveta ideí bola najvyššia Forma, ktorá sa nazýva Dobro (*Ústava*), inokedy Jedno (*Parmenides*), Bytie (*Timaeus*), Krása (*Symposium*).

b) Viditeľná, časovo ohraničená realita je napojená na svet ideí účasťou alebo napodobovaním. Platón však neverí v tvorenie z ničoho, ale Boh podľa neho akoby odtláča Formy do existujúcej hmoty.

c) Každý človek má nesmrteľnú dušu, ktorá je princípom života aj túžby. Duša je na zemi uväznená a je ťahaná láskou eros k svojmu nebeskému domovu. Táto túžba po dobre a kráse má byť posilnená morálnou a duchovnou askézou, ktorá duši dáva krídla, ktoré stratila pádom na začiatku času.³⁵

Pre učenie o duchovnom pokroku je dôležité najmä Platónovo učenie o duši. Kresťania si z neho vzali najmä dôležitosť askézy a tiež súčinnosť morálneho a intelektuálneho rastu. Platón síce neučil nekonečnosť Dobra, ako Gregor, ale jeho názory na pokrok duše nie sú veľmi vzdialené Gregorovmu učeniu o *epektásis*.³⁶

Kappadócki otcovia spolu s Gregorom však boli voči Platónovi aj kritickí. Meredith nachádza tri hlavné rozdiely:³⁷

1. Kappadócki otcovia nástojili na kresťanskom učení o stvorení z ničoho, nepokladali hmotu za večnú.
2. Kappadóčtania odmietali učenie o páde duší z netelesného stavu k spojeniu s telom.
3. Kappadócki otcovia odmietali Platónske učenie o reŕazi bytia. Zdôrazňovali jednotu medzi osobami Svätej Trojice. Fakt, že Syn pochádza z Otca, neznamená, že je voči Synovi nadradený ako Boh.

1.2.4 Život a dielo autorov

Origenes (185-253/4)³⁸

Origenes bol pokorným spisovateľom, pretože z jeho vlastných diel o jeho živote veľa nevieme. Hlavným prameňom o jeho živote je historik Eusebius, ktorý mal zbierku 100 Origenových listov, z ktorých zpracoval 6. knihu

³⁴MEREDITH, s. 11.-13.

³⁵Analógia jaskyne, PLATÓN, *Ústava*, VII, cf. MEREDITH, s. 11.

³⁶MEREDITH, s. 12.

³⁷MEREDITH, s. 13.

³⁸Origenovi a jeho významu dnes sa venujú napríklad BITTON-ASHKELONY, ISHAI, KOFISKY, NEWMAN a PERRONE, ed. *Origeniana duodecima: Origen's legacy in the Holy Land*, KARFÍKOVÁ, Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena, JACOBSEN, ed. *Origeniana undecima: Origen and origenism in the history of western thought*.

cirkevnej histórie.³⁹ Podľa Eusébia Origenes vyrastal ako najstarší syn kresťanskej rodiny, počas prenasledovania za Severa bol Origenov otec Leonidas vo väzení. Origenes mu písal do väzenia, aby vytrval a chcel ho nasledovať, ale zakročila matka. V roku 202 Leonidas zomiera a 17 ročný Origenes stojí pred úlohou postarať sa o matku a šiestich súrodencov, pričom otcov majetok bol skonfiškovaný. V tom čase v Alexandrii viedol katechetickú školu Klement Alexandrijský (AD 150–215), no ten ušiel kvôli prenasledovaniu a tak Origenes nastupuje na jeho miesto, kam ho ustanoví ako 18 ročného biskup Demetrius.⁴⁰ Eusebius popisuje aj jeho asketizmus. Origenes sa postil, spal presne vymedzenú dobu pričom ležal na zemi, po vzore evanjeliových rád nemal dva kabáty a nenosil topánky.⁴¹ Roku 202–3 sa podľa Eusebia Origenes vykastroval, hoci neskôr kritizoval príliš doslovný výklad Mt 19,12.⁴² Origenes bol obľúbeným učiteľom. V Alexandrii učil od roku 203 do 231. Bol vyhľadávaným učiteľom a v pluralitnej Alexandrii medzi jeho žiakov patrili okrem kresťanov aj pohania.⁴³ Najskôr učil dialektiku, fyziku, matematiku, geometriu, astronómiu, grécku filozofiu a špekulatívnu teológiu, neskôr prenechal prípravné predmety žiakovi Heracleasovi a Origenes učil už len filozofiu, teológiu a výklad Písma.⁴⁴ Popri učení Origenes navštevoval prednášky neoplatonika Ammonia Sacca (175–242), zakladateľa neoplatonizmu.

V roku 215 Caracalla vyplienil Alexandriu, zavrel školy a prenasledoval učiteľov. V roku 216 Origenes odchádza do Palestíny, kde káže v Jeruzaleme, v Cézarey a ďalších mestách. Jeho biskup Demetrius protestuje, pretože Origenes ako laik káže v prítomnosti biskupov. Hoci biskupi Palestíny nesúhlasili, Origenes poslúchol a vrátil sa do Alexandrie. O trinásť rokov neskôr, keď Origenes znova navštívil Palestínu, biskupi Alexander z Jeruzalema a Theoctistus z Cézarey Origena ordinovali. Demetrius však nesúhlasil, pretože kastrovaný nemôže byť kňazom.⁴⁵ Demetrius zvolal synodu, ktorá Origena exkomunikovala z Alexandrijskej cirkvi a ďalšia synoda zbavila Origena kňazstva. V roku 232 Demetrius umiera, Origen sa vracia do Alexandrie. Novým biskupom sa stal Origenov pôvodný asistent Heraclas, ktorý opakuje exkomunikáciu. Origenes teda znova odchádza do Cézarey v Palestíne. Tamojší biskup ignoroval exkomunikáciu a poveril Origena založením novej teologickej školy. Túto školu v Cézarey Origenes viedol takmer 20 rokov.⁴⁶ Počas Decíanovho prenasledovania bol Origenes mučený, no vytrval a nevzdal sa kresťanstva.⁴⁷

39Cf. MEREDITH, *The Cappadocians*, s. 13, QUASTEN, *Patrology*, s. 37. Ďalšie pramene o Origenovom živote: PAMPHILIUS z Cézarey, *Obhajoba Origena v piatich knihách*, z ktorých sa zachovala iba prvá v preklade od Rufina. THAUMATURGOS, *Oratio Panegyrica*, kde Origenov žiak popisuje Origenovu výuku v Cézarey. Origena spomína aj HIERONYM *De vir. Ill.* 54, 62, List 33.

40QUASTEN, *Patrology II*, s. 37.

41QUASTEN, *Patrology II*, s. 38, EUSEBIOS, *Hist. eccl.* 6, 3, 9-10 LCL 21.

42EUSEBIOS, *Hist. Eccl.* 6, 8, 1–3.

43Cf. QUASTEN, *Patrology II*, s. 38.

44QUASTEN, *Patrology II*, s. 38.

45EUSEBIOS, *Hist. eccl.* 6, 8, 4 LCL 31.

46QUASTEN, *Patrology II*, s. 39.

47EUSEBIOS, *Hist. Eccl.* 6, 39, 5 LCL 95.

Z väzenia ho napokon prepustili a po niekoľkých rokoch na následky mučenia zomiera v roku 253 v Týre.

Origenes bol veľmi plodný autor, Hieronymus odhaduje, že napísal 2 tisíc pojednaní⁴⁸ a Epiphanius odhaduje počet Origenových diel na 6 tisíc.⁴⁹ Poznáme tituly 800 Origenových spisov, ktoré vyrátava Hieronym v Liste Paule.

Origenove diela možno rozdeliť do štyroch skupín:⁵⁰

Prvú skupinu tvoria biblické diela, ku ktorým patrí Hexapla, komentáre, homílie a schóliá. Origenes bol známy svojim vydaním šiestich biblických prekladov (Hexapla), ku ktorým pripojil kritický aparát. Dal si tiež ambicióznu úlohu napísať tzv. scholy, komentáre a homílie k všetkým knihám Písma.⁵¹ Zo schol sa zachovali len zlomky, z 574 homílií sa zachovalo 20 v gréčtine a 388 sa celkom stratilo, zvyšné prežili najmä v latínskych prekladoch od Hieronyma a Rufína.⁵²

Druhú skupinu tvorí teoretické dielo O zásadách (Peri archón), v ktorom Origenes ako prvý kresťan teoreticky popisuje použitie alegorickej metódy pri exegéze Písma. Túto metódu ukázkovo využíva vo svojich komentároch k Piesni Piesní. Tretiu skupinu tvorí polemické dielo Proti Kelsovi (Kata Kel-sú), ktoré je Origenova odpoveď na Kelsovo Pravdivé slovo (Aléthés logos). Štvrtú skupinu tvoria praktické diela O modlitbe (Peri euchés) a Výzva k mučeníctvu (Eis martyrión protreptikós).

Origenes hlásal podľa svojich odporcov aj niektoré kontroverznejšie náuky, napríklad možnosť preexistencie duší pred počatím či možnosť spásy pre odsúdených v pekle.⁵³ O Origenovi sa zdvihlo niekoľko vln kontroverzií,⁵⁴ najprv okolo roku 300 mu oponovali Metod z Filipi, Peter z Alexandrie a obhajoval ho Pamfilius z Cézarey. Táto kontroverzia ostala na papieri. Okolo roku 400 Epiphanius zo Salamis a Theophilus, Alexandrijský patriarcha odsúdili Origena na synode blízko Konštantinopola. Pápež Atanázius tiež odsúdil Origena v liste. Odsúdil ho pravdepodobne aj druhý Konštantinopolský koncil (543) a väčšina diel sa nám tak žiaľ nezachovala. Pôvodne sa predpokladalo, že koncil vydal 15 anathém proti Origenovým doktrínam, dnes sú tieto anathémy spochybňované.⁵⁵

48Adv. Ruf, 2, 22.

49Haer. 64, 63. Cf. QUASTEN, Patrology, II, s. 43.

50Podľa LANE, Dějiny křesťanského myšlení, s. 23.

51Podľa PUTNA, *Órigenés: O Písni písni(OPP)*, s. 18.

52QUASTEN, Patrology, II, s. 45.

53Cf. McCLYMOND, Origenes Vindicatus vel Rufinus Redivivus, s. 813–826.

54Cf. QUASTEN, Patrology, s. 42.

55Cf. PUTNA, OPP, 35, QUASTEN, Patrology II, s. 42..

Gregor z Nyssy (335 - 394)⁵⁶

Gregor sa narodil v Alexandrii, podľa vlastných slov bol vzdelávaný najmä svojim bratom Bazilom, ktorý študoval v Aténach spolu s Gregorom Nazianskym.⁵⁷ Gregor bol lektorom v Cirkvi a potom sa stal učiteľom rétoriky a oženil sa.⁵⁸ Neskôr ho však vplyv priateľov, hlavne Gregora z Nazianzu, presvedčil utiahnuť sa do kláštora v Annesoi, založeného jeho bratom Bazilom Veľkým.⁵⁹

Na Gregora a jeho priateľov Kappadockých otcov výrazne vplývalo dedičstvo Origenovho výkladu. Bazil spolu s Gregorom Nazianským pripravili v roku 385 Filokáliu, antológiu Origenových diel. Napriek tomu však Gregor v svojich mnohých spisoch spomína Origena menom iba dvakrát.⁶⁰

Na jeseň roku 371 sa stáva Gregor proti svojej vôli biskupom Nyssy, málo významného mesta v metropole Cézarey. Metropolitom Cézarey je Bazil, Gregorov brat, ktorý vysviackou Gregora chce vylepšiť svoje postavenie. Hoci Gregor nechcel byť biskupom, svoje postavenie prijíma a ostáva v Nysse.⁶¹ Bazil s ním nie je spokojný, Gregor je príliš mäkký, nehodí sa do cirkevnej politiky a Bazil tiež kritizuje jeho narábanie s financiami.⁶² Roku 376 Gregora zosadila synoda Ariánskych biskupov a prelátov pre podozrenie z defraudovania cirkevného majetku. V roku 378 však zomiera Ariánsky cisár Valens a Gregor sa vracia. Čaká ho radostné a slávnostné prijatie naspäť, o ktorom aj sám píše.⁶³ V nasledujúcom roku je na synode v Antiochii vybraný ako vizitátor do Pontu. V roku 380 ho vyberú za arcibiskupa do Sebaste. Pobudne tam proti svojej vôli niekoľko mesiacov. Nasleduje rok 381, Konštantinopolský koncil.⁶⁴ Spolu s Gregorom Nazianskym Gregor z Nyssy zohráva dôležitú rolu. Okolo roku 385 káže na významných pohreboch cisárovnej Flacilly a princeznej Pulchurie. Zúčastní sa ešte jednej synody v Konštantinopole v roku 394 a krátko na to umiera, pravdepodobne v tom istom roku.⁶⁵

Gregor písal polemiky, exegetické diela a traktáty na vybrané témy. Mojžišov život patrí k jeho exegetickým dielam ale zároveň v ňom rozoberá konkrétnu tému dokonalosti cnostného života.

56Cf. QUASTEN, *Patrology III*, s. 254 – 255, MEREDITH, *The Cappadocians*, s. 52–101. Gregorovi sa nedávno venovala aj monografia KARFÍKOVÁ, *Řehoř z Nyssy: boží a lidská nekonečnost*, v tejto práci ale vychádzam skôr z cudzojazyčnej literatúry.

57MEREDITH, *The Cappadocians*, s. 7.

58QUASTEN, *Patrology III*, s. 254.

59Cf. PUTNA, *OPP*, s. 220, pozn. pod čiarou 55.

60 V GNO X.1.13.11 podľa MEREDITH, s. 4 spomína Gregor Origena ako učiteľa kresťanskej viery Gregora Thaumaturga. Druhá zmienka je podľa MEREDITH, s. 18 v diele *O modlitbe* 27.2 kde Gregor z Nyssy cituje Origenov výklad Jn 6,33.

61QUASTEN, *Patrology III*, s. 254.

62BAZIL, *Ep.* 100, 58, 59, 60 podľa QUASTEN, *Patrology III*, s. 254.

63GREGOR Z NYSSY, *Ep.* 6., SC 363 podľa QUASTEN, *Patrology III*, s. 255.

64MEREDITH, s. 53.

65QUASTEN, *Patrology, III*, s. 255

1.3 Úvod k prameňom

1.3.1 Origenove komentáre a homílie k Piesni piesní

Výklad piesne piesní pred Origenom

Pred Origenom Pieseň Piesní vykladali alegoricky aj hebrejsko jazyční rabíni, autori Talmudu.⁶⁶ Rabi Akiba (asi 50–135) pokladal Pieseň za najsvätejšiu z kanonických textov a neskorší autori Talmudu sa na neho odvolávali, keď v Piesni videli výhradne podobnosť o láske ženicha – Pána (Hospodina) k neveste – Izraelu.⁶⁷ Novozákonné spisy Pieseň necitujú, ale používajú svadobné metafory, napr. Mt 22, 2nn, Zj, Ef 5, 22-32.⁶⁸ Prvý kresťanský autor, ktorý komentuje Pieseň Piesní je vzdoropápež a mučeník Hippolytos (170–235), ktorý vykladá Pieseň práve podľa tradičnej analógie ako v Ef 5 ženich – Kristus a nevesta – cirkev. Origenes sa s Hippolytom stretol v Ríme roku 212 a nadväzuje na jeho výklad.⁶⁹

Origenov výklad Piesne piesní

Putna vysvetľuje, prečo Origenes komentuje Písmo hneď v troch verziách.

Scholia sú poznámky k ťažkým miestam v texte a dodnes sa z nich zachovali zlomky v podobe *caten*. Komentáre boli určené pre duchovne vyspelejších čitateľov a rozoberali náročné pasáže Písma a Homílie boli populárne zhrnutie komentárov pre širšiu verejnosť, ktoré sa vyhýbali otázkam, ktoré by mohli byť nebezpečné pre morálny a duchovný rast, napríklad možnosť všeobecnej spásy.⁷⁰

Neskoršie výklady Piesne piesní síce Origena necitujú, pretože je považovaný za heretika,⁷¹ ale často je ich výklad veľmi podobný, vychádza z Origenovho originálneho pohľadu, ktorý k tradičným dvom rovinám textu nevesta a ženich, cirkev/Izrael a Jahve pripojil tretiu rovinu, vzťah duše a Slova (Logos).⁷² Pieseň piesní Origenes teda vykladá tromi spôsobmi. Ako svadobnú pieseň - drámu o neveste a ženichovi, ako drámu o Cirkvi a Kristovi a ako drámu vzťahu duše a Loga. Pre Origena je Cirkev veľmi dôležitá, každú pasáž vy-

---

⁶⁶PUTNA, OPP, s. 15.

⁶⁷PUTNA, OPP, s. 15.

⁶⁸Cf. PUTNA, OPP, s. 15.

⁶⁹Cf. PUTNA, OPP, s. 16. Viac informácií o výklade Piesne Piesní možno nájsť aj v EERDMANS, ed., *The song of songs: interpreted by early Christian and Medieval commentators*.

⁷⁰PUTNA, OPP, s. 18. Pre detailnejší pohľad na rozdiely medzi Origenovými žánrami komentujúcimi Pieseň piesní pozri SCOTT, *Guarding the Mysteries of Salvation: The Pastoral Pedagogy of Origen's Universalism*, s. 347-368.

⁷¹Napríklad, ani Gregorov výklad či už Piesne Piesní alebo DVM.

⁷²Podľa PUTNA, OPP, s. 33 je to napríklad GREGOR Z NYSSY, Homílie na Pieseň Piesní, najmä v prvej homílii, v ktorej preberá Gregor veľa z Origenovho prológu ku Komentárom. Z Gregorovho poňatia potom vychádzali Kyrillos z Alexandrie, Teodorétos z Kyrrhoi.

svetľuje aj vo vzťahu k Cirkvi a ku Kristovi. Rast duše je neoddeliteľný od Cirkvi, skrze ktorú duša dostáva poučenie a pomoc na svojej ceste.⁷³ V tejto práci sa však zameriam hlavne na výklad o vzťahu duše a Loga, pretože v tomto novátorskom výklade Origenes vysvetľuje svoje teologické názory na duchovný rast duše.

Podľa Frances Young sú oba prúdy Origenovej interpretácie integrálne prepojené.⁷⁴ Podľa nej Origenes spája Pieseň piesní s ďalšími dielami pripisovanými Šalamúnovi a sústredí sa na múdrosť a porozumenie, ktoré Kristus prináša. Táto múdrosť je daná Cirkvi a tiež jednotlivému veriacemu. Veriaci na jednej strane dostáva múdrosť a porozumenie od Cirkvi a na druhej strane Cirkev reprezentuje.

Lavinia Cerioni si všíma u Origena rozlišovanie medzi „*in domo huius corporis*“ teda v dome tohto tela, v ktorom duša nemá so Slovom plné spoločenstvo a „*corpus animae*“, teda telo duše, v ktorom duša už spoločenstvo so Slovom Božím má. Cerioni vysvetľuje tento rozdiel na základe štúdia ďalších Origenových textov, ktoré sú mimo rozsah tejto práce, tak, že pretože Boh nie je materiálny, myšlienka, že by duša zdieľala svoje materiálne telo s Bohom by bola pre Origena nemysliteľná.⁷⁵

Origenove komentáre k Piesni Piesní, ktoré písal v roku 240 v Cézarey a Aténách a homílie k Piesni Piesní, sa síce nezachovali v originálnej gréčtine, ale do latinčiny preložil komentáre Rufinus a homílie zase Hieronymus, autor slávneho prekladu Písma do latinčiny – Vulgaty.

V tejto práci používam dva preklady Origenovho diela, jeden český a druhý anglický. Český preklad Martina Putnu a Jakuba Sitára⁷⁶ obsahuje menšiu časť Origenových komentárov k Piesni piesní, ale bol dostupnejší a obsahuje tiež preklad Piesne Piesní do češtiny podľa Septuaginty, ktorý korešponduje s Origenovými citáciami.⁷⁷ Podľa úvodného komentára, český preklad okrem francúzskych prekladov prihliadal aj k anglickému prekladu od Lawsons, ktorý som spracovala najmä pre miesta, ktoré český preklad vynechal.⁷⁸

73, „and all of these together make up the body of the church.“ ÓRIGENÉS, Kom. III,15, SSCH, 251.

74YOUNG, *Sexuality and devotion: mystical readings of the Song of Songs*, s. 87.

75 CERIONI, *Bodily Souls? Paradoxical Bodies in Origen's Theology of Progress* 21-35. Vyzerá to tak, že pre Origena, podobne ako pre Platóna je človek primárne duša a telo je dôsledok pádu.

76PUTNA, Martin C. a Jakub SITÁR *Órigenés: O Písni piesní*, ed. Martin C. Putna, 1. (Praha: Herrmann & synové, 2000).

77 PUTNA, OPP, s. 227–257.

78LAWSON, R. P., *The Song of Songs Commentary and Homilies*, ed. Johannes Quasten a Joseph C. Plumpe, 1. vyd. (Westminster, Maryland and London: The Newman Press and Longmans, Green and co, 1957).

1.3.2 Mojžišov život Gregora z Nyssy

Mojžišov život v novozákonných spisoch

V Novom Zákone sa objavuje množstvo citácií v súvislosti s Mojžišom. Synoptické evanjeliá citujú jednotlivé ustanovenia Mojžišovho zákona v kontexte Kristovho vymedzovania sa ako nového zákonodarcu.⁷⁹ V Lukášovom a Markovom evanjeliu spomína Ježiš pri spore o vzkriesení, ako sa Mojžišovi v kríku zjavil Pán ako Boh Abraháma, Boh Izáka a Boh Jakuba.⁸⁰ V Lukášovom evanjeliu Ježiš pri pokúšaní na púšti cituje diabla z Deutoronomia.⁸¹ V Jánovom evanjeliu označuje Ján Krstiteľ Ježiša ako baránka, ktorý sníma hriech sveta, čo rezonuje s baránkom, ktorého zabíjali Židia pri východe z Egypta.⁸² Ježiš v Jánovom evanjeliu tiež vykladá hada na púšti ako metaforu pre Syna človeka,⁸³ hovorí, že Mojžiš o ňom svedčí v svojich Písmach,⁸⁴ prirovnáva sa k manne⁸⁵ a odkazuje na Boží výrok „Ja som.“⁸⁶ Ján tiež aplikuje časti Mojžišovho zákona, týkajúce sa baránka, ako prorocstvo o Kristovi.⁸⁷ V Skutkoch apoštolov Peter cituje Mojžišovo prorocstvo o novom prorokovi a aplikuje ho na Krista⁸⁸ a Štefan rekapituluje Mojžišov príbeh a vidí paralelu medzi neposlušnosťou Izraelitov Duchu Svätému v čase Mojžiša a v čase Krista. Pavol v Skutkoch apoštolov hovorí o vyjdení Izraelitov z Egypta bez toho, aby spomenul Mojžišovo meno,⁸⁹ v liste Rimanom sa vyrovnáva s Mojžišovym Zákomom,⁹⁰ cituje Boha, ako hovorí Mojžišovi o svojom milosrdenstve⁹¹ a o zatvrdení faraóna.⁹² V prvom liste Korinťanom Pavol používa Izraelitov ako varovný príklad pre Korinťanov.⁹³ V tomto výklade Pavol hovorí, že skalou, ktorá sprevádzala Izraelitov, bol Kristus a hovorí, že starozákonné udalosti boli predobrazom pre jeho čitateľov, aby sa poučili z ich chýb. O predobrazoch starozákonných obiet voči novozákonným hovorí aj list Židom, ktorý tiež hovorí o svätostánku, ktorý bol vzorom, ktorý videl Mojžiš.⁹⁴ Tieto a ďalšie novozákonné citácie určite ovplyvnili Gregorov výklad, pretože rád a často vysvetľuje starozákonné texty pomocou novozákonných. Uvidíme, že väčšina z novozákonných odkazov nájde paralelu aj v Gregorovom výklade.

⁷⁹Napr. Mt 5,21, Mt 8,4, Mt 15,4; 22,37. Mk 7,10; 10,19;12,29-31, Lk 10,27.

⁸⁰Mk 12,26-27. Lk 20, 37.

⁸¹Dt 8,3; 6,13; 6,16.

⁸²Jn 1,29.

⁸³Jn 3, 13-15.

⁸⁴Jn 5,45-46.

⁸⁵Jn 6, 31-40.

⁸⁶Jn 8,24; 18,5, cf. Ex 3,14.

⁸⁷Jn 19, 36, cf. Ex 12,46, Nm 9,12..

⁸⁸Sk 3, 22, cf. Dt 18,15-19.

⁸⁹Sk 13,16-20.

⁹⁰Rim 2-5; 7; 10,5. Gal 3,19-29.

⁹¹Rim 9,15

⁹²Rim 9,17-18.

⁹³1 Kor 1-13.

⁹⁴Žd 8; 9; 10.

Výklad Mojžišovho života pred Gregorom z Nyssy

Gregor nazval svoje dielo rovnako, ako pred ním Filón (asi 20 pr. Kr – 50 po Kr.⁹⁵ Gregor čerpal z Filóna v mnohých ohľadoch, čo sa týka pohľadu na Mojžiša ako na príklad cnostného života dokonalého človeka ale aj v konkrétnych exegézach.⁹⁶ Filón sa snaží Mojžiša vyložiť ako naplnenie helenistických ideálov a prameň gréckej filozofie.⁹⁷ Filón líči Mojžiša postupne ako kráľa, zákonodarcu, veľkňaza a proroka.⁹⁸ Gregor Filóna cituje len vtedy, keď chce jeho protivníka Eunomia usvedčiť z toho, že používa Filónove myšlienky, aby doložil židovskú povahu arianizmu.⁹⁹ Pre Gregora kľúčovú náuku o nepoznateľnosti Boha však nájdeme aj ako ústrednú náuku u Filóna pri jeho vysvetlení zjavenia Boha Mojžišovi v temnote. Obaja autori tiež vidia možnosť duchovného pokroku naprieč generáciami, ale aj v živote konkrétneho človeka. V kľúčovej otázke sa ale líšia. Kým Filón za dokonalosť pokladal stálosť v cnosti a dokonalí ľudia už pokrok nepotrebujú, pre Gregora je dokonalosťou človeka neustále zlepšovanie.¹⁰⁰

Gregor bol tiež ovplyvnený Origenovým výkladom, a to aj v Origenovej interpretácii Filónovej exegézy.¹⁰¹ Gregorovo ovplyvnenie Origenom je dvojaké. Na jednej strane preberá niektoré Origenove výklady, na druhej strane sa vymedzuje voči náukám, ktoré Origenovi v 4. storočí boli pripisované, ako je napríklad prechádzanie duší medzi rôznymi telami.¹⁰²

Gregorov výklad Mojžišovho života

Mojžišov život je slávne dielo Gregora z Nyssy, v ktorom vykladá Mojžišov život v Písme ako príklad kresťanského života. V úvode Gregor vysvetľuje, že píše dielo na žiadosť priateľa, aby mu priblížil kresťanskú dokonalosť a zoznamuje čitateľa so svojim teologickým poňatím dokonalosti. Prvá kniha pokračuje zhrnutím Mojžišovho biblického príbehu, od detstva cez čas strávený v samote pri pasení, povolanie Bohom a putovanie s Izraelským národom. Podľa Gregora z Nyssy však nestačí porozumieť, čo Mojžiš zažil a kedy, treba využiť vyšší zmysel textu, aby sme mohli Mojžiša napodobniť v živote cnosti. V druhej knihe, ktorá je dlhšia než prvá, Gregor vysvetľuje vyšší význam textu, ktorý popisuje duchovný pokrok veriaceho človeka. Na príklade Mojžiša Gregor ukazuje, že dokonalosť človeka nie je nikdy uzavretá, ale znamená približovanie sa Božej dokonalosti, ktorá nemá hraníc.

95FILÓN, De vita Moyses.

96BENDOVIÁ, MŽ, s. 44.

97Např. FILÓN, De vit. Moys. II, 2, BENDOVIÁ, MŽ, s. 14.

98Filón, De vit. Moys. II, 2 – 10, BENDOVIÁ, MŽ, s. 23.

99GREGOR Z NYSSY, Contra Eun., III, 5-7.

100BENDOVIÁ, MŽ, s. 44.

101BENDOVIÁ, MŽ, s. 13.

102Cf. BENDOVIÁ, MŽ, s. 17, GREGOR Z NYSSY, DVM II, 402 (MŽ 133)

Širka sa zameril na Gregorovo porozumenie duchovnému zmyslu Písma. Dielo Mojžišov živid Širka používa ako ukážku Kappadóckej exegézy.¹⁰³ Podľa Širku výber Mojžiša ako príkladu pre duchovný život nie je náhodný, pretože na jednej strane, Mojžiš bol tradične chápaný ako morálny príklad a tiež významný predchodca Krista, na druhej strane mohol Gregor nadviazať na dielo Filóna, ktorý podobne rozdelil svoj výklad do dvoch častí. Podľa Širku je Gregorovo učenie o ustavičnom pokroku, *epektasis*, Gregorov najvýraznejší príspevok. Čo sa týka exegézy, Širka si všíma, že Gregor sa ani v časti venovanej „*histórii*“ nepokúša kriticky rekonštruovať, čo sa stalo. Namiesto toho podáva prezentáciu morálne významných častí deja. Podľa Širku obsahuje historická časť rozšírenia biblického textu, odmietnutie naturalistickej interpretácie, zamlčiava šokujúce detaily a upravuje si príbeh, ako sa mu hodí.¹⁰⁴ Ja by som k tomu dodala, že Gregor na tento aspekt svojho diela upozorňuje. Sám čitateľa varuje, že vynechá to, čo sa mu nezdá užitočné pre cieľ, ktorý si stanovil, totiž ukázať na Mojžišovi príklad dokonalo prežitého ľudského života.¹⁰⁵ Ďalej Širka porovnáva Gregorovu exegézu s predchádzajúcou tradíciou. Tradičné typologické momenty ako je napríklad prechod Červeného Mora, ktorý je naplnený v krste, sú cirkevné a komunálne. Gregor však hľadá výklad, aplikovateľný pre jednotlivého kresťana a Širka to vníma ako charakteristiku tohoto diela.¹⁰⁶ Túto originalitu Gregorovej exegézy Širka zároveň trochu problematizuje, pretože mnohé udalosti nezapadajú hladko do Gregorovej šablóny. Tretia teofánia je z duchovného hľadiska vrcholom, ale chronologic-ky je to udalosť v polovici Mojžišovho života. Nasledujúce udalosti sú podľa Širku vykladané menej konzistentným spôsobom, ktorý už toľko neprihliada na ich poradie.¹⁰⁷

Breck hovorí o rôznych významoch *theórie* u autorov Antiochijskej školy v kontraste ku Alexandrijskej škole. Gregor síce patril k Alexandrijskej škole, ale namiesto toho, aby hovoril o alegorickom výklade, používa slová ako *história* a *theória*, ktoré boli podľa Brecka dôležité pre Antiochijskú školu a majú význam aj pre dnešnú ortodoxnú hermeneutiku. Pre Gregora však slovo *theória* nie je iba technický pojem, ako pre dnešných teológov, ale je to pojem jeho rodného jazyka gréčtiny, ktorý znamená videnie alebo pozorovanie. Gregor používa toto slovo okrem základného významu aj ako skúmanie zmyslu textu či nahliadanie božstva, teda mystika alebo kontemplácia. Používa ho aj v technickom význame ako názov druhej knihy Života Mojžišovho, v českom preklade Výklad.¹⁰⁸

103ŠIRKA, The role of "Theoria" in Gregory of Nyssa's "Vita Moysis" and in "Canticum Cantorum", s. 146.

104ŠIRKA, The role of "Theoria", s. 148.

105GREGOR Z NYSSY, DVM, 49–50 (MŽ, s. 137).

106ŠIRKA, The role of "Theoria", s. 150.

107ŠIRKA, The role of "Theoria", s. 151.

108BRECK, Scripture in Tradition, s. 31.

Podľa Boersma, Gregor zakladá svoj dôraz na cnosť na svojej viere v slobodnú vôľu človeka.¹⁰⁹ Boh pomáha človeku od narodenia, ale intenzita Božej pomoci sa mení podľa ľudskej interakcie s ňou.¹¹⁰ Teofánie vysvetľuje Boersma ako rastúcu participáciu na Kristovi. Zdôrazňuje, že u Gregora aj paradoxné a apofatické poznanie Boha ostáva v Kristovi, v ktorom nachádzame všetko dobré.

V tejto časti som sa venovala autorom a kontextu ich tvorby. Uviedla som zásady pravoslávnej exegézy podľa Brecka a ukázala som, že Origenes a Gregor sa v zhode s ostatnými cirkevnými otcami držia týchto exegetických princípov. Priblížila som rozdiely medzi Alexandrijskou a Antiochijskou školou podľa sekundárnej literatúry vrátane problematiky alegórie a typológie a odlišného chápania histórie a teórie u Antiochijskej školy a Gregora z Nyssy. Priblížila som životy a dielo oboch autorov, aby som vykreslila kontext ich tvorby. V úvode k prameňom som zdôraznila, že Origenes vo výklade Piesne preberá od svojich židovských a kresťanských predchodcov výklad o vzťahu medzi Božím ľudom a Pánom (či už dosadíme za Pána JHVH alebo Krista) a vyzdvihla Origenov originálny prínos, ktorý spočíva najmä v interpretácii Piesne o vzťahu duše a Krista. Gregor tiež z veľkej časti prevzal interpretácie týkajúce sa spoločenstva Božieho ľudu ako celku a jeho originálny prínos bol v tom, že vyzdvihol individuálny typologický význam v Mojžišovom príbehu a tak ponúkol interpretáciu, ktorá je použiteľná ako vodítko pre jednotlivého kresťana na zamyslenie sa nad svojim duchovným rastom.

---

¹⁰⁹BOERSMA, Hans. Embodiment and Virtue in Gregory of Nyssa: An Analogical Approach, str. 239.

¹¹⁰Cf. DVM 70, 18–20.

2. Duchovný pokrok v Origenovom výklade Piesne piesní

2.1 Duchovný pokrok znamená stále postupovať ďalej

Duchovný pokrok Origenes definuje ako „stále postupovať dál“¹¹¹ Postupovať ďalej máme k cieľu duchovného pokroku, ktorým je spojenie celého rozumného stvorenia s Kristom.¹¹²

Obrazmi Piesne piesní, duša najprv dostáva ženíchove bozky, ktorými je porozumenie Božiemu slovu, potom je očistená od hriechov a rastie v porozumení. Je ranená láskou, jej oči sú ako oči holubice, čo podľa Origena značí, že duša rozumie Božím písmam a potom vníma viac krásu Božieho slova. Počas duchovného rastu duša postupne rozumie Božiemu slovu do väčšej miery. Dostáva pri tom rôznu pomoc, podobne, ako Pavol hovorí o mlieku pre kresťanov „začiatokníkov“ a pevnú stravu pre pokročilejších.¹¹³ Pre Origena sú týmto mliekom alebo striebornými ozdobami od ženíchovych priateľov napríklad podobenstvá a vzory Starého zákona, a napodobeninami zlata sú iskry duchovného porozumenia, ktoré jej dávajú motiváciu túžiť po hlbšom porozumení Božích tajomstiev.¹¹⁴

Pri vysvetľovaní názvu Piesne Piesní Origenes vymenováva piesne Starého Zákona, z ktorých viaceré súvisia s putovaním Izraelitov púšťou. Podľa Origena každý človek musí vyjsť z Egypta a prejsť cestu púšťou ako Židia v príbehu o Exode. Rôzne kantiká Exodu podľa neho naznačujú stupne dospievania duše, pričom nezáleží na ich presnom počte.¹¹⁵ Ďalším obrazom pokroku je pole. V Origenovom výklade, ktorý je podobný podobenstvu o rozsievачovi, každá duša má svoje pole, ktorým je jej život a spôsob žitia.¹¹⁶

Nevesta Piesne piesní túži prebývať v tieni svojho milého. To, že nevesta chce byť v tieni ženícha, znamená pre Origena, že duša, ktorá túži po pokroku v poznaní Boha, má byť pokorná, podobne ako panna Mária, ktorá bola zatienená Duchom Svätým.¹¹⁷ Podľa Origena, pokorný človek, ktorý sa snaží byť v tieni Loga, ak si to zaslúži, zrodí sa v ňom Boží Logos tak ako v Márii.

Duchovný pokrok vidí Origenes v kontexte spojenia celého rozumného stvorenia s Kristom. Na tejto ceste treba postupovať stále ďalej, inak duši hrozí pád. Duch Svätý dušu očisťuje od hriechov a duša rastie vo vzťahu k Božiemu

111 ÓRIGENÉS, Komentáre. Prolog, III, 20, OPP, s. 120. Cf. Žd 11,9.

112 ÓRIGENÉS, Kom. Prolog, III, 20, OPP, s. 129. Porov. 1K 15,24-26, 1K 15,28. Zrejme sa jedná o náuku o *αποκαταστασις*.

113 Cf. 1Kor 3,2.

114 ÓRIGENÉS, Kom. II, 8, SSCH, s. 157. Cf. Pies 1,II-12a.

115 ÓRIGENÉS, Kom. Prolog IV,4-9, OPP, s. 122-123. Piesne sa nachádzajú na miestach Ex 14, 30-31, 15,1, Nu 21, 16-48, Dt 31,19, Dt 32,1, Dt 32, 2-3, Sd 5,1-3, Sd 5,12 a 2S 22,1-3.

116 ÓRIGENÉS, Kom. III, 10, CCSH, s. 204. Pies 2,7.

117 ÓRIGENÉS, Homílie. 2, OPP, s. 210. Pies 2,3.

Slovu, ktoré sa v nej stáva porozumením a Božou múdrosťou. Počas pozemského života však na dušu neustále číhajú pokušenia, ale má aj pomocníkov - anjelov a dostáva od Loga rôzne dary.¹¹⁸ Origenova koncepcia pokroku je predstavou o poznávaní Boha a jeho múdrosti. Duša správne nasmeruje svoju lásku eros voči Bohu a rastie v jeho poznávaní, čím získava podiel na Logu – poriadku sveta.

2.2 Od zla k dobru a od menšieho k väčšiemu dobru

2.2.1 Duchovný pokrok vedie k stále väčšiemu poznaniu

Pre Origena vedie pokrok vždy od nižšieho poznania k vyššiemu. „Kdo se zabývá božskou filozofií, nemá mít na zemi nic vlastního, nýbrž má stále postupovat dál – a ne tolik z místa na místo, jako od nižšího poznání k vyššímu.“¹¹⁹

Túto postupnosť vidí Origenes v rôznych biblických textoch, napríklad postupnosť praotcov, ktorí sa spomínajú v Božom predstavení Mojžišovi ako Boh Abraháma, Izáka a Jakuba¹²⁰. Postupnosť vedie od Abraháma, ktorý bol poslušný,¹²¹ k Izákovi, ktorý kopal studne,¹²² čo je pre Origena symbol múdrosti, ktorá ide do hĺbky, až po Jakuba, ktorý videl v sne anjelov zostupovať po rebríku.¹²³ Rovnakú postupnosť vidí Origenes aj v gréckych vedách morálke, prírodovede a kontemplácii (etike, fyzike a eoptike). Tie podľa Origena zodpovedajú trom knihám, napísaným Šalamúnom: Kniha prísloví pobáda k cnosti na začiatku duchovného života, tak ako etika, kniha Kazateľ a prírodoveda učia o obmedzenosti a márnosti všetkého stvoreného a Pieseň piesní a kontemplácia pomáhajú nazrieť myslou za hranice pozemského poznania. Podľa Origena, Šalamún poznal tieto vedy z Božieho vnuknutia dávno pred gréckymi filozofmi.¹²⁴

Postupnosť Origenes vidí aj v siedmych spevoch Starého zákona, piesňach, voči ktorým je Pieseň piesní tou najkrajšou piesňou, ktorá zodpovedá najvyššiemu štádiu duchovného života. Prvou piesňou je tá, ktorú zaspieval Mojžiš a Izraeliti, keď videli mŕtvych Egypťanov na dne mora a uverili Bohu a jeho služobníkovi Mojžišovi.¹²⁵ Druhá pieseň je oslavou studne v knihe Numeri.¹²⁶ Tretia je v knihe Deuteronomium¹²⁷, štvrtá pieseň Debory je v knihe Sudcov¹²⁸, piata Dávidova pieseň po vyslobodení od nepriateľov je z Druhej knihy

118 Cf. ÓRIGENÉS, Kom. II, 8, SSCH, s. 157, Cf. Pies 1,10.

119 ÓRIGENÉS, Kom., Prolog, III, 20, OPP, s. 120.

120 ÓRIGENÉS, Kom., Prolog, III, 17–19, OPP, s. 119–120. Cf. Ex 3,6.

121 Cf. Gn 12,1; 22,16.

122 Cf. Gn 26,15–32.

123 Cf. Gn 32,3; 28,12–17.

124 ÓRIGENÉS, Kom. Prolog III, 17-20, OPP, s. 119-120.

125 Ex 14,30-31 a 15,1.

126 Nu 21, 16-18.

127 Dt 31,19, Dt 32,1, Dt 32, 2-3.

128 Sd 5,1-3, Sd 5,12 a.

kráľov,¹²⁹ šiesta pieseň z prvej knihy Kroník a siedma je Pieseň piesní. Avšak, Origenes zdôrazňuje, že nezáleží natoľko na konkrétnom počte piesní, ako na štádiách, ktoré nevesta dosahuje, kým príde do svadobnej komnaty a nepočuje či nevyriekne Pieseň piesní.¹³⁰

Podobenstvom o viac a menej pokročilých sú pre Origena aj hory a pahorky, po ktorých skáče ženích Piesne podľa nevestiných slov.¹³¹ Kopce a pahorky pre Origena môžu postupne znamenať vysoké interpretácie Písma, teda jeho duchovné významy, ale môžu znamenať aj tých, ktorí veria v Boha celým srdcom podľa kvality ich života a miery porozumenia.¹³² Vyššia hora znamená lepší život a väčšie porozumenie. Hory ale môžu znamenať aj učenie o Svätej trojici, čo je Origenov preferovaný výklad.¹³³

Tieto na prvý pohľad rôzne výklady sú navzájom prepojené a dopĺňajú sa, pretože podľa Origena tí, čo veria v Boha celým srdcom a žijú podľa toho, hľadajú vysoké významy Písma, ktorých korunou je učenie o Trojici.

Origenes taktiež interpretuje prirovnanie ženícha ku gazele a jeleňovi ako postupnosť cesty duše od viery na začiatku cesty k dobrým skutkom. Vychádza tu z filologického výkladu gazely a jeleňa. Gazela, po grécky δορκας, sa spája s dobrým zrakom (θεωρία) a jeleň je väčšie zviera, ktoré usmrcuje hady podobne, ako sú pre Origena väčšie skutky viery (πραξις), než viera na začiatku.¹³⁴ Podobne, mladé panny, konkubíny, vedľajšie kráľovné a nevesta reprezentujú rozličné druhy duší podľa ich blízkosti k Slovu.¹³⁵ Tak Origenes popisuje duchovný rast ako prehlbovanie vzťahu k Logu. Všetky tieto obrazy ukazujú, že pre Origena je významnou súčasťou náuky o duchovnom pokroku rast v poznaní a vo vzťahu k Logu.

2.2.2 Očista od hriechu je trvalou súčasťou pokroku

Origenes duchovný pokrok popisuje často ako prechod cez rôzne pozitívne štádiá,¹³⁶ ale očista od hriechu je tiež trvalou súčasťou pokroku. Napríklad názov vinice Enggadi interpretuje Origenes ako oko pokušenia. Ďalej vysvetľuje, že tento tajomný pojem znamená prítomnosť. „Oko pokušenia – to je prítomnosť, vždyť dokud jsme na tomto svete, prodléváme v pokušení, a pokušením je život člověka na zemi.“¹³⁷ Celý život je človek vystavený pokušeniam

---

129 2S 22,1-3

130 ÓRIGENÉS, Kom. Prolog IV, 1-14, OPP, s. 121-127.

131 Pies 2,8.

132 ÓRIGENÉS, Kom., III, 11, SSCH, 205-215 „every whole-hearted believer in God“ (SSCH, s. 215) „according to the quality of his living and the extent of his understanding.“

133 ÓRIGENÉS, Kom. III, 12, SSCH, s. 226. Cf. Pies 2,9a.

134 ÓRIGENÉS, Hom. 2, OPP, s. 219, Kom. III, 12, SSCH, s. 228. Cf. Pies 2,9.

135 ÓRIGENÉS, Kom. II, 4, SSCH, s. 119. Cf. Pies 1,7.

136 „He is made to be wisdom and understanding, but does not do so all at once, but by certain stages and steps, according to the diligence and application and faith of these sharers in His wisdom and knowledge and power so also, for those for whom He is made the true wine...“ ÓRIGENÉS, Kom. II, 11, SSCH, s. 167.

137 ÓRIGENÉS, Hom. 2, OPP, s. 204. Pies 1,14.

a bojuje s démonmi, ktorí sa ho snažia presvedčiť, aby zhrešil. Ak však človek pokúšaniu podľahne, Boh mu môže odpustiť, ako ukazuje aj nevesta, ktorá o sebe hovorí, „Černá jsem a krásná“.¹³⁸ Čierna je kvôli hriechu, krásna je preto, že jej bolo odpustené.

Aj nepokračovať v nastúpenej duchovnej ceste sa pre dušu môže stať zlom. Tak Origenes hodnotí verš „jestliže se sama neznáš“.¹³⁹ Duša má poznať seba samu, to znamená, že sa má zamýšľať nad svojou cestou, nad svojimi myšlienkami, slovami a skutkami ale aj nad otázkami, ktoré sa týkajú toho, čo je duša, či vzniká s telom počas tehotenstva alebo pred tým, a otázky týkajúce sa budúcnosti po smrti. K týmto úlohám poznania Origenes priradzuje aj úlohu poznať Trojicu. Uvedomuje si však, že teologické otázky, ktoré načrtol, nie sú nevyhnutné pre každý stupeň duchovného vývoja a vysvetľuje to tak, že nevesta v Piesni reprezentuje dušu, ktorá je pokročilá a tieto úlohy teda platia pre dušu, ktorá už nie je na začiatku cesty.¹⁴⁰

Zlo a dobro však celý náš život zápasia. Líšky, ktoré ničia vinič, sú pre Origena nepriateľské sily démonov, ktorí útočia na dušu nízkymi myšlienkami a prevrátenými pojmami. Ničia kvety rozvíjajúcej sa cnosti a ničia plody viery.¹⁴¹ Anjeli, ktorí tieto líšky chytajú, to robia tak, že duši predkladajú, že tieto myšlienky nie sú od Boha ale od zlého a v tom, ako duši poskytujú silu rozlišovať duchov.¹⁴² Okrem rozmeru rastu v poznaní je teda pre Origena dôležitý aj zápas cnosti a viery s nízkymi myšlienkami a prevrátenými pojmami.

2.3 Duchovný pokrok pravdepodobne pokračuje po smrti

Cieľom duchovného pokroku je podľa Origena spojenie všetkého rozumného stvorenia s Kristom.¹⁴³ Z toho pravdepodobne vyplýva, že ak sa niekto s Kristom nespojil pred smrťou, Božia milosť mu to umožní po smrti. Zdá sa mi, že tu Origenes vidí koniec duchovného pokroku, ktorý ale leží za hranicou smrteľného života.

Na druhú stranu, poznávanie tajomstiev Božích je neustále obnovované aj medzi anjelmi a tak môže Origenes očakávať, že toto obnovovanie bude pokračovať aj naďalej – večne.¹⁴⁴

---

138 ÓRIGENÉS, Hom. 1 OPP, s. 188-192. Pies 1,5.

139 Tu vychádzam z Origenovho výkladu v Komentároch. ÓRIGENÉS, Kom. II, 5, SSCH, s. 128-139. Hom. 1 OPP, s. 195 vykladá Pies 1,8 stručnejšie.

140 ÓRIGENÉS, Kom. II, 5, SSCH, s. 138.

141 ÓRIGENÉS, Kom. III, 15, SSCH, s. 255.

142 ÓRIGENÉS, Kom. III, 15, SSCH, s. 255.

143 „až se s ním spojí dokonalá nevěsta, tedy všechno rozumné stvoření“ ÓRIGENÉS, Prolog, IV, 20-22, OPP, s. 129.

144 „for the understanding of secrets and the revelation of mysteries through the wisdom of God is always being renewed, not to men only, but also to the angels and celestial powers.“ ÓRIGENÉS, Kom. 3, 6, SSCH, s. 187.

Origenova interpretácia vinice v Enggadi tiež naznačuje, že aj po smrti budeme rásť. „Dokud pobývame pod týmto sluncem, žijeme na vinici v Enggadi, avšak jestliže si zaslúžime byť později přesazeni, náš vinař nás přesadí.“¹⁴⁵

Pokrok po smrti potvrdzuje aj komentár M. Putnu, ktorý Origena interpretuje tak, že Božia výuka začína už na zemi a pokračuje i po smrti. Vychádza pri tom však z diela Peri Archón, ktoré je nad rámec tejto práce.¹⁴⁶ Iní autori pokladajú Origenovu koncepciu večného života za statickú.¹⁴⁷

Zdá sa, že Origenes sa pohráva aj s myšlienkou reinkarnácie, no pasáž o nej v komentári ku Piesni piesní je kontroverzná. Viacerí vykladači nedôverovali Rufinovi ako prekladateľovi, že zachoval Origenovo učenie v týchto kontroverzných miestach.¹⁴⁸ Rufinus totiž v predhovore ku svojmu prekladu knihy Peri Archón podľa Putnu sľubuje očistenie od prídavkov heretikov.¹⁴⁹ Pri tejto kontroverzii o reinkarnácii Putna píše, že Origenes nezastával učenie o reinkarnácii ale o postupnosti vekov, v ktorých dochádza k väčšiemu a väčšiemu poznaniu, teda k duchovnému pokroku duše po smrti.

Treba tiež zdôrazniť, že učenie o reinkarnácii sa nachádza v komentároch, ktoré sú určené pre poslucháčov vzdelaných vo filozofii na rozdiel od homílii, ktoré Origenes prednášal verejne aj pre negramotných veriacich.

Origenes tiež vysvetľuje Ženichovu výzvu, aby nevesta vyšla z dverí, takto:

*„Teda, nechaj Slovo božie prehovoriť najskôr k tejto krásnej a vznešenej duši, ktorej sa On zjavil skrze jej telesné zmysly – to znamená, cez čítanie Písma a počúvanie doktríny – akoby cez okná, a ktorej On ukázal, aký vysoký a veľký je On; aby k nej On mohol prehovoriť práve citovanými slovami, nakloniť sa k nej a potom ju volať, aby vyšla z dverí a, oddeliac sa od telesných zmyslov, nebyť viac v tele, aby si mohla zaslúžiť počuť: Ale vy nie ste v tele, ale v duchu.“*¹⁵⁰

Tu vidím rôzne možnosti interpretácie. Buď Origenes hovorí, že dokonalá duša sa myslou odpúta od telesných myšlienok, alebo myslí spojením „cease

---

145 ÓRIGENÉS, Hom. 2, OPP, s. 205. Pies 1,14.

146PUTNA, Píseň Písní v dějinách evropského myšlení, OPP, s. 21-22.

147Např. McClymond, Origenes Vindicatus vel Rufinus Redivivus, s. 820.

148ÓRIGENÉS, Kom. II, 5, 24, OPP, s. 159, tiež poznámka 70.

149Cf. PUTNA, OPP, s. 159, poznámka pod čiarou 70, McClymond, Origenes Vindicatus vel Rufinus Redivivus, s. 818.

150„Forthwith, then, let the Word of God speak first to this fair and noble soul, to whom He has appeared by means of her bodily senses - that is, through her reading of Scripture and hearing of doctrine - as it were, through windows, and to whom He has shown how tall and great He is; in order that He might speak to her in the words just cited, leaning towards her, and then calling her to come out of doors and, being removed from the bodily senses, to cease to be in the flesh, that so she may merit to hear: But you are not in the flesh, but in the spirit.“ ÓRIGENÉS, Kom. III, 13. SSCH, 239, Cf. Pies. 2,9-13.

to be in the flesh“ oddelenie duše od tela – teda smrť. Prikláňam sa k druhému vysvetleniu, pretože v pasáži o reinkarnácii Origenes tiež hovorí o smrti ako o odložení tela dušou. Analogicky, výzvu ženícha neveste „Vstaň a pojd!“ vykladá Origenes tiež ako proctvo o zmŕtvychvstaní, určené Cirkvi.¹⁵¹

2.4 Spolupráca Boha a človeka na ceste duchovného rastu

Spolupráca Boha a človeka na duchovnom pokroku podľa Origena vyzerá tak, že duša, vedená nebeskou láskou¹⁵² túži a pýta si múdrosť a vzťah s Logom a On sa v nej rodí a stáva sa v nej pochopením a múdrosťou. Duša chce viac rozumieť a Boh je ten, kto jej to umožňuje v určitých štádiách podľa toho, ako sa duša snaží.¹⁵³

Celou knihou sa nesie línia spolupráce Boha a človeka. Niekedy sa zdá, že Slovo Božie je prítomné a inokedy je vzdialené. Podľa Origena sa zdá Slovo Božie neprítomné vtedy, keď duša nerozumie Písmam, a naopak, keď mu porozumie, zdá sa prítomné.¹⁵⁴ Spolupráca Boha a človeka s pokrokom duše rastie až k samotnému cieľu, ktorým je spojenie všetkých rozumných bytostí s Bohom.¹⁵⁵

Boh teda pomáha duši od začiatku až do konca – ako by sa s ním mohla duša spojiť bez Neho? Dáva každej duši dary: Prirodzený zákon, rozumné uvažovanie a slobodu.¹⁵⁶ Boh dal duši tiež pomocníkov – anjelov ale aj svätých Starého i Nového Zákona, apoštolov a tiež biskupov. Kým démoni dušu pokúšajú k zlému, anjeli jej dávajú do mysle dobré myšlienky.¹⁵⁷ Boh tiež vedie dušu sám vnuknutiami. Už od prvého verša Piesne piesní interpretuje Origenes božky ženícha ako dar porozumenia duše božským veciam.¹⁵⁸ Ba dokonca, Logos sám sa v duši stáva múdrosťou a porozumením,¹⁵⁹ ale závisí to na tom, ako duša aplikuje to, čomu už porozumela doteraz. Keď si to zaslúži, Duch Svätý jej dá väčšie porozumenie.¹⁶⁰

151“*There is, however, another way in which we may understand the passage before us: we can say that it is a sort of prophecy given to the Church, to call her to the promised blessings of the future. She is told to 'arise,' as though the consummation of the age were already reached and the time of resurrection come.*” ÓRIGENĚS, Kom. III, 14, SSCH, s. 245–246. Cf. Pies. 2.10b–13a.

152 ÓRIGENĚS, Kom. Prolog, II, 17, OPP, s. 99.

153 ÓRIGENĚS, Kom. II, 11, SSCH, s. 167, Pies 1,14 (Vg. 1,13).

154 ÓRIGENĚS, Kom. III, 11, SSCH, s. 211, Pies 2.8.

155 ÓRIGENĚS, Kom. Prolog, IV, OPP, s. 20–22.

156 ÓRIGENĚS, Kom. Prolog, OPP, s. 129–130.

157 ÓRIGENĚS, Kom. II, 3, SSCH, s. 117, Pies 1,5.

158 ÓRIGENĚS, Hom. I, 10, OPP, s. 138, Pies 1,2a.

159 ÓRIGENĚS, Kom. II, 11, SSCH, s. 167, Pies 1,14.

160„ten zaslouží, aby skrze Ducha Svatého prijal slovo moudrosti“ ÓRIGENĚS, Prolog, III, 12, OPP, s. 117. Cf. Ž1,2, Ž 37,30.

Boh dáva každej duši potenciálnu silu a slobodu vôle, ktorou môže konať všetky dobré veci.¹⁶¹ Duša je však v ohrození pokušeniami a stále potrebuje Božie milosrdenstvo.¹⁶² Tému odpustenia vidí Origenes aj v prídavných menách, opisujúcich nevestu. V prvej kapitole Piesne piesní nevesta hovorí „černá jsem a krásná“. Krása podľa Origena naznačuje, že nevestine hriechy sú odpustené, ale ešte nedosiahla plné odpustenie a nezbavila sa všetkých hriechov, preto je stále čierna.¹⁶³ Neskôr, keď bude očistená, sa s ňou zjednotí Slovo Božie.¹⁶⁴ Toto očistenie duša dosahuje vďaka tomu, že Ježiš sa vydal sieťam sveta, aby zachránil zo sietí hriechu nás.¹⁶⁵ Krst, ktorý máme vďaka Kristovi, Origenes vidí aj v čase prerezávania viníc, ktoré sa spomína v Piesni piesní. Pri krste sa odpúšťajú hriechy, takže akoby nám boli odseknuté.¹⁶⁶

Origenes vysvetľuje vtelenie na základe verša z druhej kapitoly Piesne piesní. Slovo Božie bolo kvetom v poli, ktoré kultivovali Zákon a Proroci, ale nikto ďalší sa nemohol stať takým kvetom – ako vraví Pavol, nikto nedokázal nasledovať dokonale Zákon. Slovo Božie sa ale stalo ľaliou v poli pohanov, aby ho mohli jeho blížni nasledovať a aby sa mohla každá duša, ktorá sa k nemu priblíži a bude ho nasledovať mohla stať ľaliou.¹⁶⁷

2.5 Dobové prvky

Origenova exegéza má v mnohom čím obohatiť naše čítanie Piesne piesní aj dnes. Niektoré aspekty sú však skôr ovplyvnené dobou, kedy pôsobil. S čím som sa nestretla natoľko v modernej exegéze, je dôraz na etymológiu symbolov básne, napríklad gazely a jeleňa, hrdličky a holuba. Takisto, porovnávanie gréckych vied so Šalamúnovými knihami vyznieva dnes prehnane. Šalamúnovo autorstvo Piesne piesní a ďalších kníh Origenes v zhode so staršími tradíciami predkriticky predpokladá. Zaujal ma pohľad na Izákovo stavenie studní ako symbolické vyjadrenie múdrosti. Tento praotec nemá v príbehu Genezis toľko priestoru ako Abrahám a Jakub, preto ma zaujalo, že Origenes v ňom vidí jedno zo štádií duchovného pokroku.

2.6 Problematické prvky

Hlavná časť Origenovho výkladu, s ktorou som sa nestotožnila, bola, keď vysvetľoval, čo znamená, dať poriadok láske. Hovoril o rozdiel medzi láskou k veriacej a

---

161, „There is in every soul a potential force and a freedom of will, by means of which it has the power to do all things good.“ ÓRIGENÉS, Kom. III, 14, SSCH, 244. Pies. 2,10b–13a.

162 ÓRIGENÉS, Prolog III, 23, OPP, s. 121.

163 ÓRIGENÉS, Hom. I, OPP, s. 188. Pies 1,5-6.

164 ÓRIGENÉS, Kom. III, 14, SSCH, 240: „The soul is not made one with the Word of God and joined to Him, until such time as all the winter of her personal disorders and the storm of her vices has passed;“ Cf. Pies 2,10b -13a.

165 ÓRIGENÉS, Hom. 2, OPP, s. 221. Pies 2,9.

166 ÓRIGENÉS, Hom. 2, OPP, s. 222. Pies 2,12.

167, „...when He became the Lily in the valleys, forthwith His neighbour too is made a lily in imitation of Himself; so that it has been worth His while to have become the Lily, in order that His neighbour likewise – that is, every single soul that draws near Him and follows His pattern and example – may be a lily too.“ ÓRIGENÉS, Kom. III, 4, SSCH, s. 176. Pies 2, 1-2.

neveriacej rodine, o tom, že je správne, milovať viac toho príbuzného, ktorý je veriaci. Argumentuje tým, že Boh miloval viac Hebrejov než Egypťanov a Pavla miloval viac, keď sa obrátil, než predtým.¹⁶⁸ Môže Boh milovať jedno svoje dieťa viac, než druhé? Je toto obraz Boha, ktorý je adekvátny? Na jednej strane si myslím, že je správne, napríklad, že matka miluje svoje dieťa viac než cudzie, manžel manželku viac, než inú ženu, pretože voči týmto majú väčšiu zodpovednosť a hlbší vzťah. Ale deliť lásku podľa viery v Boha, je v rozpore s tým, ako nás Kristus miloval až na smrť, aj keď sme ešte boli hriešni.¹⁶⁹ A najväčšiu lásku má podľa svedectva Písma ten, kto položí život za svojich priateľov. Z toho vyplýva, že hoci sme boli hriešni a neverní, Kristus nám vyjadril najväčšiu možnú lásku. Takže v tomto bode s Origenom nesúhlasím, aj keď by sa našli miesta v Písme, ktoré dávajú za pravdu aj jemu (napríklad, výzva milujte sa navzájom, určená komunite Kristových učeníkov¹⁷⁰). Táto téza je pre mňa špecificky problematická z hľadiska ekumenických vzťahov, keď práve aspekty viery sú tým, čo nás rozdeľuje.

Čo sa týka otázky preexistencie duše a možného putovania duší telami, Origenes v skúmaných dielach nedáva jednoznačné stanovisko k týmto otázkam a aj to, čo píše, je ťažké interpretovať, pretože už v dobe Rufinovho prekladu boli tieto otázky kontroverzné a zrejme prispeli k Origenovmu vyhláseniu za heretika.

V tejto kapitole som postupne zhrnula odpovede na moje čiastkové otázky na tému duchovného pokroku v Origenových Komentároch a homíliách k Piesni piesní. Origenovo učenie som kriticky zhodnotila. Duchovný pokrok pre Origena znamená postupovať stále ďalej až k zjednoteniu všetkého rozumného tvorstva s Kristom. Vidí tri štádiá duchovného pokroku, ktorými duša postupne prechádza a nachádza ich v rôznych biblických obrazoch. Súčasťou duchovného života je však stály boj dobrých a zlých myšlienok a spytovanie svedomia. Duchovný pokrok pokračuje rpadpodobne aj po smrti ale z vybraných diel neviem s určitosťou povedať, či pokrok pokračuje večne. Metafora o presadení z jednej vinice do druhej by večný pokrok mohla naznačovať. Spolupráca Boha a človeka je pre Origena dôležitá. Duša prosí o porozumenie a Duch svätý jej ho dáva tak, že sa v duši Logos stáva porozumením a Božou múdrosťou. Čiastočne problematický sa mi zdal Origenov výklad toho, čo znamená dať poriadok láske. Za jedno z kritérií lásky k blíznym považuje Origenes vieru.

---

168 ÓRIGENÉS, Kom., III, 7, SSCH, s. 193. Cf. Pies 2.4b.

169 Rim 5,8.

170 Jn 13,14.

3 Duchovný pokrok v Gregorovom Živote Mojžišovom

3.1 Duchovný pokrok ako rast v cnosti

Podtitul Mojžišovho života je Poučení o dokonalém živote. Hneď na začiatku Gregor priznáva, že nie je schopný dokonalosť ani vysvetliť, ani dokázať v živote. Avšak tvrdí, že ani iní toho pravdepodobne nie sú schopní a to preto, že dokonalosť cnosti je neuchopiteľná.¹⁷¹ Vrcholom cnosti je totiž pre Gregora Božia dokonalosť a keďže Boh je pôvodcom všetkého dobra, jeho hranicou by mohlo byť jedine niečo zlé. Túto možnosť Gregor vylučuje ako absurdnú. Keď teda dokonalosť nie je ničím ohraničená, pred každým človekom je stále možnosť duchovného pokroku.¹⁷² Gregora zrejme inšpiruje podoba slov *teleios* – dokonalý a *telos* – koniec. Táto podoba je prítomná aj v slovenských slovách dokonalý – dokonať.¹⁷³

Pre Gregora je teda duchovný pokrok rast človeka v cnosti. Pre tento rast sa zaužívalo slovo *epektasis*, naťahovanie sa, kedy podobne ako v liste Filipanom je úlohou kresťana neustále zabúdať na to, čo dosiahol, a kráčať smerom k Bohu.¹⁷⁴

Duchovný pokrok je spojený s čítaním Písma a porozumením jeho *histórii* – doslovnému významu aj *theórii* – vyvýšenému významu. Tak môžeme nasledovať príklad biblických postáv, napríklad Abraháma, Sary, či Mojžiša. Hľadanie vyššieho zmyslu pomáha duchovnému pokroku, ale je aj znakom duchovného pokroku.¹⁷⁵

3.2 Duchovný pokrok ako cesta a duchovný boj

3.2.1 Duchovný pokrok ako cesta

Pre Gregora je dôležité poradie jednotlivých udalostí v Mojžišovom živote, pretože sa na nich ukazuje Mojžišov pokrok. Túto postupnosť niekoľko krát v priebehu knihy pripomína.¹⁷⁶

Duchovný pokrok vedie od nižších štádií k vyšším, ale samo zastavenie behu za cnosťou je pre Gregora začiatkom behu “za špatnosť.”¹⁷⁷ Cesta Mojžiša začína zrodením, ktoré je k zármutku faraóna. Pre Gregora, ktorý sa sústreďuje na to, aby vyvýšený výklad pomáhal Mojžiša napodobňovať, to znamená, že sa duša vydala na duchovnú cestu, rozhodla sa pre život podľa cnosti.¹⁷⁸

Mojžišovu matku interpretuje Gregor ako Cirkev, faraónovu dcéru ako „cudziu“ filozofiu. Mojžiša vychováva faraónova dcéra, ale mlieko dostáva od

¹⁷¹GREGOR Z NYSSY, DVM I, 3-5 (MŽ, s. 59–61).

¹⁷²GREGOR Z NYSSY a BENDO VÁ, *Mojžišov život*, 1. vyd. (Praha: Oikoymenh, 2018).

¹⁷³BENDO VÁ, MŽ, s. 20.

¹⁷⁴GREGOR Z NYSSY, DVM I, 5; II,225. Cf. Fp 3,13, Cf. BENDO VÁ, MŽ, s. 20, tiež pozn. 61, s. 22.

¹⁷⁵Cf. BENDO VÁ, MŽ, s. 30-31.

¹⁷⁶Napr. GREGOR Z NYSSY, DVM II, 228–330 (MŽ, s. 245), 315–316 (MŽ, s. 291), Cf. BENDO VÁ, MŽ, s. 46.

¹⁷⁷GREGOR Z NYSSY, DVM I, 5 (MŽ, s. 59–61). Fp 3,13.

¹⁷⁸GREGOR Z NYSSY, DVM II, 1–5 (MŽ, s. 113–115). Cf. Ex 1,15–25.

matky, pretože faraónova dcéra je neplodná. Podobne je pre Gregora neplodná svetská filozofia, pretože neprivedie svojich študentov k poznaniu Boha. Tu vidí Gregor výzvu neoddelovať sa počas vzdelávania od „mlieka“ cirkvi.¹⁷⁹

Nasledujú Mojžišove boje s protivníkmi.¹⁸⁰ Mojžiš zabíja Egypťana, ktorý bil Izraelitov. Tento boj, ako aj ďalšie súboje v Mojžišovom príbehu vykladá Gregor na vyššej úrovni výkladu ako boj cnosti s nerestou. Na začiatku sa Židia stavajú proti Mojžišovi, hoci sú jeho súkmeňovci. To Gregorovi pripomína vzťah pravej doktríny k heretickým náukám.¹⁸¹ Keď Mojžiš uteká do ústrania a pasie ovce, pre Gregora to znamená, že jeho rozum pasie hnutia duše ako ovečky. Palicu, ktorou je vyzbrojený Mojžiš ako pastier, a ktorá sa premenila na hada, Gregor vykladá ako palicu viery.¹⁸²

Zjavenie v horiacom kre¹⁸³ je významná etapa Mojžišovho duchovného života, podľa Gregora pred týmto zjavením boli Mojžišove vzťahy plné konfliktov¹⁸⁴ a po tomto zjavení nastáva pokojnejšie a priateľské obdobie,¹⁸⁵ pretože Mojžiš sa po príprave na púšti a zjavení na hore stáva súkmeňovcom dôveryhodnejším.¹⁸⁶ Boh mení Mojžišovu ruku a palicu¹⁸⁷ a káže mu vrátiť sa do Egypta.¹⁸⁸ Mojžiš sa tiež stretáva s Áronom,¹⁸⁹ čo je príležitosťou pre Gregora vyložiť náuku o anjeloch, ktorí ukazujú duši cnosti a padlých anjeloch, ktorí dušu naopak pokúšajú.

Ďalšia ukážka duchovného pokroku Mojžiša je to, že vedie k slobodnému životu nielen seba, ale aj svojich súkmeňovcov.¹⁹⁰

Vyšší význam toho, že pred východom do Egypta sa majú Židia zbaviť kvasu je podľa Gregora to, že po obmytí krstom sa má kresťan zbaviť nielen hriechu, ale všetkého toho, čo bolo nadobudnuté pomocou zla.¹⁹¹ Taktiež, zahynutie Egypťanov vo vode sú bývalé hriechy, ktoré zmýva krst.¹⁹²

Ďalšia významná etapa je horká voda, ktorá sa stáva sladkou po použití dreva. Keď Gregor počuje kdekolvek v Písme slovo drevo, hneď mu pripomenie Kristov kríž. Horkou vodou je podľa Gregora cnostný život, pretože vyžaduje premáhanie sa. Stáva sa sladším, keď vďaka drevu kríža je osladený nádejou na „to, čo príjde“¹⁹³

179GREGOR Z NYSSY, DVM II, 6–12 (MŽ, s. 115–117). Cf. Ex 2,10.

180GREGOR Z NYSSY, DVM II, 13–18 (MŽ, s. 119–121). Cf. Ex 2, 11.

181GREGOR Z NYSSY, DVM II, 16 (MŽ, s. 121). Cf. Ex 2, 13.

182GREGOR Z NYSSY, DVM II, 36 (MŽ, s. 127–131). Cf. Ex 4,3.

183GREGOR Z NYSSY, DVM II, 19–26 (MŽ, s. 121–127). Cf. Ex 3.

184GREGOR Z NYSSY, DVM II, 42 (MŽ, s. 134). Ex 2, 11–15.

185GREGOR Z NYSSY, DVM II, 43 (MŽ, s. 135). Ex 4,27.

186GREGOR Z NYSSY, DVM II, 55 (MŽ, s. 141). Cf. Ex 4,27.

187GREGOR Z NYSSY, DVM II, 27–34 (MŽ, s. 127–131). Cf. Ex 4,1-8; 7,8–10.

188GREGOR Z NYSSY, DVM II, 35–41 (MŽ, s. 131–133). Cf. Ex 3,10.

189GREGOR Z NYSSY, DVM II, 42–54 (MŽ, s. 133–139). Cf. Ex 4,27.

190„považoval by takový človek za selhání, kdyby nevedl ke svobodnému životu také své soukmenovce.“ GREGOR Z NYSSY, DVM II,89 (MŽ, s. 157).

191GREGOR Z NYSSY, DVM II, 102 (MŽ, s. 163).

192GREGOR Z NYSSY, DVM II, 124–128 (MŽ, s. 175–177). Cf. Ex 14,27–30.

193GREGOR Z NYSSY, DVM II, 130–132 (MŽ, s. 179). Cf. Ex 14,31.

Palmy a pramene, ktoré osviežujú cestu Mojžiša a Izraelitov púšťou, sú podľa Gregora patriarchovia a apoštoli,¹⁹⁴ ktorí pripravujú na prijatie Boha. Podľa Gregora až v tejto fáze je človek schopný prijať Boha. Tu sa Gregor inšpiruje citátom z 1 K 10,4, ktorý interpretuje skalú, z ktorej na púšti vytryskla voda, ako Krista.¹⁹⁵

3.2.2 Duchovný boj

Motív boja je však stále prítomný. Najskôr Izraelitov vedie Mojžiš, v bitke s Amalekitmi ich vedie Jozue. Gregor vykladá tento príbeh tak, že človeka vedie najskôr zákon a potom sám Ježiš.¹⁹⁶ Keď Mojžiš drží ruky vo výške, Izraeliti vyhrávajú, čo pre Gregora symbolizuje, že duša vyhráva nad nerestami, keď vykladá Písmo pomocou vznešenejších myšlienok.¹⁹⁷

Nasleduje výstup na horu,¹⁹⁸ spojený s prijatím dosiek Zákona. Mojžiš si perie odev, čo podľa Gregora znamená očistenie zvyklostí nášho života, ak sa chceme stretnúť s Bohom.¹⁹⁹ Zvieratá nemajú dovolené byť na hore, čo Gregor interpretuje ako nutnosť opustenia poznania, založeného na zmysloch, aby sme sa mohli priblížiť poznaniu Boha.²⁰⁰ Tento stupeň poznania Boha nie je prístupný všetkým. „Vždyť poznání Boha je vpravdě příkrá a nedostupná hora a většina lidu dosáhne stěží jeho úpatí.“²⁰¹ Mnohí kresťania, ktorí si myslia, že Boha poznajú, podľa Gregora nemajú pravdu. Tu Gregor cituje apoštola Pavla, aby kritizoval svojich nepokorných súčasníkov, ktorí sa nazdávajú, že ich poznanie Boha je väčšie, než v skutočnosti. „„Ne všichni jsou apoštolové a ne všichni jsou proroci“ v mnoha církevních obcích se to dnes opomínjí.“²⁰²

Poznávanie Boha však vedie k odhaleniu jeho nepoznatelnosti. To, že Mojžiš na hore vstupuje do temnoty, má pre Gregora vyšší význam:

„jak ale intelekt postupuje a díky stále většímu a dokonalejšímu úsilí dospívá k pronikavějšímu chápání jsoucen, čím více se blíží nahlédnutí, tím lépe vidí nenahlédnutelnost Boží přirozenosti.“²⁰³

Dve dosky, ktoré dostáva Mojžiš, interpretuje Gregor ako dve zložky cnosti, „která vyplývá z úcty k Bohu“. Prvá zložka sa týka božstva a druhá je správne jednanie, teda čistota života.²⁰⁴

194GREGOR Z NYSSY, DVM II, 133 (MŽ, s. 179–181). Ex 15,27.

195„takový člověk se již stává schopným přijmout i Boha. Skála totiž, jak říká apoštol, je Kristus.“ GREGOR Z NYSSY, DVM II, 136 (MŽ, s. 183). Ex 17,5; 1K 10,4.

196GREGOR Z NYSSY, DVM II, 148 (MŽ, s. 189). Podľa BENDOVIÁ, MŽ, s. 191, pozn. 324 v gréckom preklade Septuaginty je meno Jozue rovnaké, ako Ježiš v Novom zákone. Ex 17,9.

197GREGOR Z NYSSY, DVM II, 149 (MŽ, s. 191). Ex 17,11.

198GREGOR Z NYSSY, DVM II, 152 (MŽ, s. 193). Ex 19.

199GREGOR Z NYSSY, DVM II, 154-155 (MŽ, s. 195). Ex 19, 10.14.

200GREGOR Z NYSSY, DVM II, 156-157 (MŽ, s. 195–197).

201GREGOR Z NYSSY, DVM II, 158 (MŽ, s. 197).

202GREGOR Z NYSSY, DVM II, 160-161 (MŽ, s. 199). Cf. 1K 12,2.

203GREGOR Z NYSSY, DVM II, 162 (MŽ, s. 199–202). Cf. Ex 20,21.

204GREGOR Z NYSSY, DVM II, 166. (MŽ, s. 203). Cf. Ex 20,1–17.

Gregor zdôrazňuje, že poznanie Božej podstaty pokladá za nemožné pre väčšinu duší, ktorým ostáva veriť, že pravda o Bohu existuje, ale nemajú sa snažiť jej porozumieť.

“Pravda o jsoucím je totiž vskutku čímisi svätým a nejsvětějším, většině lidí nepochopitelným a nedosažitelným. Je zasazena ve stánku tajemství, v jeho nedostupné a zapovězené části. A proto je třeba, aby se lidé ve své zvědavosti nepokoušeli dosáhnout pochopení skutečnosti, které přesahují chápání, a aby věřili, že hledané sice existuje, ale neleží všem na očích, nýbrž zůstává mimo dosah v nejposvátnějších komnatách myšlení.”²⁰⁵

Ďalším dokladom Mojžišovho pokroku pre Gregora je, že keď sa stane obeťou závisti, pred ktorou ho chráni sám Boh, prihovára sa za svojich príbuzných, ktorí čelia následkom svojho hriechu.²⁰⁶

Mojžiš vysielal zvedov. Zvedmi sú pre Gregora “Ti kteří předkládají dobré naděje”.²⁰⁷ Na rozdiel od Mojžiša však Izraeliti dobrej nádeji neveria. Túto nádej symbolizuje hrozno zavesené na dreve, čo Gregor identifikuje ako Krista. Dôsledok je, že nevidia zaslúbenú zem. Nedojdienie do zaslúbenej zeme však Gregor nevysvetľuje ako metaforu nedosiahnutia nebeského kráľovstva.²⁰⁸ Namiesto toho sa sústreďuje na ďalšiu epizódu vody zo skaly, ktorú interpretuje ako opakované očistenie a odpustenie.

Plynule prechádzame k téme obrátenia. Nasledujú kristologicky vysvetlené obrazy pokánia – ďalšia voda zo skaly,²⁰⁹ a tiež kovový had, ktorého Mojžiš dvíha, aby ľud ozdravel. Hady znamenajú pre Gregora hriech a vyzdvihnutý kovový had je znamenie kríža. K očisteniu duší dochádza vďaka zasväteniu do pravej viery.²¹⁰

Na ceste na Izraelitov čakajú ďalšie pokušenia: domýšľavosť, ktorá sa dožaduje kňazstva,²¹¹ požívačnosť²¹² a žiadostivosť po ženách.²¹³

Kráľovská cesta, po ktorej majú Izraeliti kráčať je v Gregorovej interpretácii tá istá úzka cesta, o ktorej hovorí Ježiš, a je to cesta vyváženej medzi hrozbou rôznych nerestí.²¹⁴ Najprv sa mi zdalo, že tu je Gregor v rozpore so svojím poňatím neohraničenosti cnosti, ale cnosť je neohraničená hlavne

---

205 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 188 (MŽ, s. 219). Požri tiež pozn. 440.

206 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 256 (MŽ, s. 259). Cf. Nu 12.

207 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 265 (MŽ, s. 263-265). Nu 12,6-9.

208 Napríklad, v duchu Lk 13,28.

209 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 269 (MŽ, s. 265-267). Nu 20, 8-11.

210 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 271 (MŽ, s. 267). Nu 21,7-9.

211 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 278 (MŽ, s. 271). Nu 16,1-14.

212 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 284 (MŽ, s. 273). Cf. Lk 16,19; Am 6,6.

213 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 247 (MŽ, s. 283). Cf. Nu 25,1-5; 34,14-17.

214 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 287 (MŽ, s. 275) Cf. Num 20,17. Toto poňatie má aj FILÓN, Quod deus sit immut. 159-165a ARISTOTELES, Etika Nikomachová, 1106-1107. Cf. BENDOVIÁ, MŽ, pozn. 613, s. 276-277.

v jednom smere–smerom k Bohu, podobne ako polpriamka, ktorá je neohraničená len jedným smerom a všetky ostatné sú mimo.

Príbeh o Bileámovi, ktorý mal Izraelitov prekliat a namiesto toho im žehnal,²¹⁵ vykladá Gregor tak, že pokušenie človeka sa nikdy nekončí.

“Jak bylo řečeno, spolu se vzestupem ctnosti stoupá i prohnanost nepřítele, který u každého člověka slídí po vhodných příležitostech, jak by ho mohl obrátit ke zlu.”²¹⁶

Prekonané pokušenia sa však obracia na požehnanie, podobne, ako Bileám bol nútený židom žehnať.²¹⁷

Napokon však v príbehu o Bileámovi boli Židia porazení, lebo podľahli pokušeniu žiadostivosti, čím porušili Boží príkaz.²¹⁸ Gregor vidí hlavný problém žiadostivosti v tom, že bráni rozumnému uvažovaniu.

“Ukazuje totiž, že vášně, které přemáhají lidskou schopnost rozumně uvažovat, jsou sice mnohé, síla žádné jiné se však nedá srovnat s tím, jak nad námi vládne nemoc způsobená tělesnou rozkoší.”²¹⁹

Podobne ako Origenes teda Gregor vidí ako s[4as5 duchovného pokroku];yne 3t8di8 v7voja du3e a tie6 ustavi4n0 poku3enia.

3.3 Duchovný pokrok pokračuje večne

O duchovnom pokroku po smrti hovorí Gregor najskôr u odsúdencov do pekla. V egyptských ranách vidí odkaz na pekelné rany a v tom, že rany majú svoj koniec, vidí nádej na všeobecnú obnovu.²²⁰

Peklo je v Gregorovom ponímaní dôsledok hriechu,²²¹ ale nie je večné. Život po smrti sa Gregor nepokúša popisovať. Je však presvedčený, že sa bude líšiť od toho súčasného.²²²

Zbieranie manny počas putovania, ktorej má každý práve toľko, koľko potrebuje, aj keď v sobotu sa nemá zbierať, podľa Gregora znamená, že dobré

²¹⁵GREGOR Z NYSSY, DVM II, 291 (MŽ, s. 279). Nu 20–24.

²¹⁶GREGOR Z NYSSY, DVM II, 291 (MŽ, s. 279).

²¹⁷GREGOR Z NYSSY, DVM II, 295 (MŽ, s. 281).

²¹⁸GREGOR Z NYSSY, DVM II, 247 (MŽ, s. 283). Cf. Nu 25,1–5; 34,14–17.

²¹⁹GREGOR Z NYSSY, DVM II, 301 (MŽ, s. 283).

²²⁰„Jestliže se po třídním utrpení ve tmě i Egyptanum dostává světla, mohl by člověk na základě těchto událostí bez obtíží dojít k myšlence všeobecného obnovení těch, kdo byli odsouzeni do pekla. Takové obnovení je jednou očekáváno v království nebeském.“ GREGOR Z NYSSY, DVM II, 82–84 (MŽ, s. 153–155). Ex 10,22.

²²¹ „Vždyť na toho, kdo žije bez hříchu, nedoléhá ani tma, ani červ, ani peklo, ani oheň, ani nic jiného z těch děsivých slov a skutečností“ GREGOR Z NYSSY, DVM II, 88 (MŽ, s. 155).

²²² „V přicházejícím životě nebudeme dokončovat nic z toho, co nás provází nyní: ani zemědělství, ani obchodování, ani válečné výpravy, ani nic jiného z věcí, k nimž zde upínáme naděje.“ GREGOR Z NYSSY, DVM II, 145 (MŽ, s. 187). Ex 16,22–26.

skutky počas pozemského života sú prípravou na večný život. Zlé skutky však nie sú „prípravou“ na peklo, ale absenciou prípravy.²²³

Tretia teofánia nastáva ešte počas Mojžišovho života, no Gregor ju vykladá ako presahujúcu do večnosti. Mojžiš stojí v skalnej dutine. Dutina v skale pre Gregora vo vyvýšenom význame znamená odmena zachovania viery, inde nazvaná:

“potěšení rajské zahrady, věčný stánek, přibytěk u Otce, náručí patriarchy, země živých, voda odpočinutí, Jeruzalém shůry, nebeské království, odměna povolání, vítězný věnec milosti, věnec potěšení, věnec krásný, pevná věž, hodovní veselí, usednutí spolu s Bohem, soudní trůn, místo nesoucí jméno, skrytý stolek”²²⁴.

Z toho vyvodzujem, že Boha možno nasledovať aj po smrti.

Toto tajomné miesto sa podľa Gregora skrýva v Kristovi, pretože v ňom je všetka nádej na dobrá.²²⁵

Gregor sa rozhodne vyjadruje voči reinkarnácii. Vyšší zmysel obriezky vidí v tom, že sa treba zbaviť častí cudzej filozofie (nekresťanských náuk), ktoré protirečia zjaveniu, a zachovať to, čo je pravoverné. Ako príklad uvádza pravoverné – nesmrteľnosť duše a ako predkožku pokladá presvedčenie, že duša putuje z jedného tela do iného a z rozumných tvorov do iracionálnych.²²⁶

3.4 Spolupráca Boha a človeka na ceste duchovného rastu

V Mojžišovom prípade vykresľuje Gregor spoluprácu Boha a človeka harmonicky, pri otázkach týkajúcich sa pokánia si pomáha ďalšími postavami ako je Áron, Miriam či ľud.

Z Božej strany je duchovnému rastu človeka napomáhané teofániami, zo strany človeka je dôležité správne používanie ľudskej slobody a pokánie v prípade zlyhania.

3.4.1 Teofánie

Boh sa Mojžišovi zjavuje v troch hlavných teofániách, ale zostáva nepoznaný kvôli svojej neohraničenej podstate.²²⁷

223„dostaneme výnosy ze semen“ GREGOR Z NYSSY, DVM II, 145 (MŽ, s. 187). Cf. Ex 16,22–26.

224GREGOR Z NYSSY, DVM II, 246–247 (MŽ, s. 255). Cf. Gn 2,5; 2K 5,1; J 14,2; L 16,22; Ž 26,13 a 114,9; Ž 22,2; Ga 4,26; Mt 13,44–50; Fp 3,14; Pr 1,9; Pr 4,9; Iz 62,3; Ž 60,4; Iz 65,11–14; Zj 3,21; Mt 19,28; Dt 12,5; Ž 26,5.

225Ko 2, 2n.

226GREGOR Z NYSSY, DVM II, 40 (MŽ, s. 133). Cf. Ex 4, 24–26.

227Cf. BENDOVIÁ, MŽ, s. 26–28, GREGOR Z NYSSY, DVM I, 20n ; II, 19–26.

Teofánie sú pre Gregora predobrazom či typom Krista. Kristovo vtelenie nám umožňuje nasledovať Boha tak, ako Mojžiš.²²⁸ Dôležitá Gregorova téma je tiež ľudská sloboda, dotýka sa jej najmä pri interpretácii pasáží, ktorých doslovný význam je pre neho problematický. Sú to miesta, kde Boh zatvrdzuje faraónovo srdce²²⁹ či zosiela rany na Egypťanov,²³⁰ vrátane zabíjania prvorođených.²³¹ Gregorovo ponímanie Boha nie je zlučiteľné s tým, aby tieto pasáže vykladal doslovne.²³²

Na jednej strane, Gregor dokonalosť v cnosti považuje za nedosiahnuteľnú pre človeka, pretože na rozdiel od človeka, Boh nie je ničím ohrozený. Na druhej strane, Gregor neodporúča snažiť sa porozumieť Božej podstate, hoci treba veriť, že pravda o nej existuje. Tu je dôležitá posledná z troch teofánií – Boh, ktorého môže Mojžiš vidieť iba zozadu. Vidieť Boha zozadu vykladá Gregor ako správny smer pre to, aby sme Boha mohli nasledovať. Byť Bohu naproti by znamenalo byť nasmerovaní opačne, než on. Pre dokonalosť cnosti je dôležitejšie Boha nasledovať, než mu rozumieť.

Gregor je presvedčený, že ak je poznávanie Boha hora, väčšina ľudí ostane počas života niekde na jej úpätí.²³³ Nevyzýva však vystupovať vyššie, skôr naopak.

„Za pokrm, který je vzat z ohně a nám předložen, považují vřelou a žhavou víru, kterou přijímáme bez zvláštních úprav a ze které smíme vše, co je na první pohled k jídlu, zatímco nauku ukrytou v tvrdších a nepřístupných pojmech necháme stranou, aniž bychom ji detailně probírali a zvědavě zkoumali.“²³⁴

Gregor dokonca tvrdí, že to, čomu človek nerozumie („to, čo je skryté“), pre spásu nepotrebuje.²³⁵ Vysvetlenie tohto napätia vidím v tom, že v Gregorovej teológii sa Boh postupne zjavuje tým, ktorí sa snažia ho napodobňovať v cnosti. Nie je pri tom podstatné, aby sa oni snažili lepšie ho poznať, lepšie poznanie Boha je dôsledok toho, že Boha nasledujú. Okrem toho, Gregor odporúča náboženskú špecializáciu: Treba vybrať jednotlivcov, ktorí sa podobne, ako Mojžiš, budú poznávaniu Boha venovať naplno a ostatným veriacim stačí veriť to, čo im o Bohu povedia.²³⁶

228Cf. BENDOŤVÁ, MŽ, s. 40 o premene Mojžišovej ruky.

229Napr. Ex 4,21; 7,3; 9,12.

230Cf. Ex 7.

231GREGOR Z NYSSY, DVM II, 89 (MŽ, s. 157); II, 90–92 (MŽ, s. 157–159). Cf. Ex 11,4–7; 12,12–13.29–30.

232GREGOR Z NYSSY, DVM II,73–87 (MŽ, s. 147–155).

233GREGOR Z NYSSY, DVM II,158 (MŽ, s. 197).

234GREGOR Z NYSSY, DVM II, 109 (MŽ, s. 165).

235GREGOR Z NYSSY, DVM II, 111 (MŽ, s. 268): „Na stejnou myšlenku nás přivádí také pokyn Moudrosti: „Nezkoumej to, co je mocnější než ty“ (jinými slovy: nelámej kosti slova),“ DVM (MŽ, s. 169): „to, co je skryté, nepotřebuješ“

236Cf. GREGOR Z NYSSY, DVM II, 160–161, (MŽ, s. 199).

Kristologické dôrazy

Boh umožňuje podľa Gregora kresťanovi nasledovať ho v dokonalosti skrze svoje vtelenie v osobe Ježiša Krista. Vtelenie vidí Gregor vo vyvýšenom význame prítomné aj v Mojžišovom príbehu.²³⁷ Je to Božie zjavenie v horiacom kre, ktoré Gregorovi pripomína neporušenosť Panny Márie a tiež zjavenie duchovných skutočností skrze hmotu tela,²³⁸ premena Mojžišovej pravej ruky, pretože Kristus prijal naše slabosti a očistil ich, podobne, ako bola očistená Mojžišova ruka,²³⁹ manna na púšti ako pokrm, ktorý je nadprirodzený, ale telesný²⁴⁰ a obnovené dosky zákona, ktoré pripomínajú, že pri vtelení Kristus svojim narodením z panny obnovil porušenú ľudskú prirodzenosť.²⁴¹ Kristus je tiež prítomný ako svätostánok, nepostavený ľudskou rukou a ako skala, z ktorej dutiny Mojžiš môže hľadať na Boha zozadu.

3.4.1 Prvá teofánia: Svetlo

V prvej teofánii sa Mojžišovi Boh zjavuje v horiacom kre.²⁴² Naproti synoptickým evanjeliám, ktoré viac zdôrazňujú, že Pán je Boh Abraháma, Izáka a Jakuba, Gregor zdôrazňuje Božie tajomné meno „Ja som, ktorý som“.²⁴³ V tomto zjavení sa podľa neho Boh zjavuje Mojžišovi ako ten, ktorý je, a voči ktorému je všetko ostatné podmienené.²⁴⁴ Na základe tohto zjavenia Mojžiš získava zázračné schopnosti a predstupuje pred faraóna, aby pustil jeho ľud ísť sa modliť do púšte.

Ľudská sloboda

U Gregora má prednosť to, čo o Bohu vie, pred doslovným výkladom Písma. Hovorí o adekvátnosti a o tom, či je výklad „hodný Boha“.²⁴⁵ V prípade Božích trestov je Boh predstavený ako lekár, ktorý lieči človeka z choroby hriechu a používa na to niekedy bolestivú liečbu.²⁴⁶ Gregor rieši v tomto kontexte otázku ľudskej slobody. Nevidí však konflikt medzi ľudským rozhodnu-

²³⁷Porov. BENDO VÁ, MŽ, s. 37–40.

²³⁸„pohlédne na světlo keře, to znamená záři, která na nás svítí skrze toto trnité tělo a která je, jak říká evangelium, pravým světlem a pravdou.“ GREGOR Z NYSSY, DVM II,26 (MŽ, s. 127).

²³⁹Cf. BENDO VÁ BENDO VÁ, MŽ, s. 40, GREGOR Z NYSSY DVM II, 26–33 (MŽ, s. 127–129). Gregor si pomáha výrokem žalmu 76,11 a prirovnáva záňadrie Mojžiša k záňadriiu Boha v zmysle „(J 1,18). Gregor podľa Bendovej vychádza z toho, že slovo κολπος označuje záňadrie v J 1,18 aj v Septuaginte Ex 4,6n.

²⁴⁰GREGOR Z NYSSY, DVM II, 139–140 (MŽ, s. 183–185). Cf. Ex 16,4–35.

²⁴¹GREGOR Z NYSSY, DVM II, 214–218 (MŽ, s. 235–239). Cf. Ex 32,15.

²⁴²GREGOR Z NYSSY, DVM II, 19–26 (MŽ, s. 121–127). Ex 3.

²⁴³cf. Ex 3,14, v Septuaginte „εγω ειμι ο ων“.

²⁴⁴GREGOR Z NYSSY, DVM II, 22–25 (MŽ, s. 123–125). Gregor používa slová „bytostně jsoucí“ „το οντως ον“.

²⁴⁵Ak sa niekomu zdá svätostánok neadekvátny ako Božie meno, Gregor hovorí o adekvátnosti ďalších Božích mien v DVM 176–177 (MŽ, s. 209–211).

²⁴⁶GREGOR Z NYSSY, DVM II, 87 (MŽ, s. 155).

tím pre neresť alebo cnosť a predstavou všeobecného zjednotenia hriešnikov s Kristom. Peklo v Gregorovej teológii nie je večné, pre čo nachádza doklady aj v príbehu o Egyptských ranách, ktoré tiež netrvali večne.

Modlitba

V kontexte úteku Izraelitov pred Egypťanmi²⁴⁷ sa Gregor pýta aj na to, kedy Boh počuje naše modlitby. Písmo nezachytáva, že by sa Mojžiš v krízovej situácii modlil, čo Gregor vysvetľuje ako modlitbu mysle, ktorú nebolo počuť navonok.

„hlasem, ktorý skutočne zní a dochází až k Božímu sluchu, není křik, jehož vznik souvisí s pnutím, nýbrž myšlenka vysílaná z čistého svědomí.“²⁴⁸

Egypťanov tu Gregor vysvetľuje ako pokušenia a oblak, ktorý sprevádza Izraelitov je Duch Svätý, ktorý pomáha pokušeniam odolať.

3.4.2 Druhá teofánia: Temnota

Keď Mojžiš vystúpil na vrch a stretol sa s Bohom, vstupuje do temnoty.²⁴⁹ Gregor túto temnotu interpretuje ako videnie nenahliadnuteľnosti Božej prirodzenosti.²⁵⁰ Táto teofánia je vyššia než teofánia svetla v horiacom kre. Knosti, ktorá vyplýva z úcty k Bohu pre Gregora patrí vedieť o Bohu, čo znamená nedomnievať sa o ňom nič z toho, čo je známe ľudskému porozumeniu a tiež praktické návyky, ktoré sú spísané v desatore. S touto teofániou temnoty sa spája zjavenie rukou nepostaveného svätostánku.²⁵¹ Gregor najprv navrhuje prenechať výklad svätostánku tým, ktorí majú moc skrze Ducha skúmať hlbiny Božie, potom však ponúka na posúdenie čitateľov vlastný výklad.²⁵² Rukou nepostavený svätostánok interpretuje Gregor ako Krista a pritom sa odvoláva na Pavla a Jána.²⁵³ Zaujímavé v kontexte typológie je, že v Septuaginte²⁵⁴ je vzorový svätostánok označený práve ako τύπος - vzor.

Svätostánok

Boh predvádza Mojžišovi svätostánok a Mojžišová úloha je na svätostánok hľadiť a ukázať ho druhým prostredníctvom remeselne vyhotovenej stavby na zemi. Ak je svätostánok Kristus, cirkev je pre Gregora Kristovo telo a preto Gregor interpretuje stĺpy a svetlá svätostánku ako stĺpy a svetlá cirkvi: apoš-

---

²⁴⁷Ex 14,5–12.

²⁴⁸GREGOR Z NYSSY, DVM II, 118 (MŽ, s. 171).

²⁴⁹Ex 20,21.

²⁵⁰GREGOR Z NYSSY, DVM II, 162–201 (MŽ, s. 199–229).

²⁵¹Ex 25–27.

²⁵²GREGOR Z NYSSY, DVM II, 173 (MŽ, s. 207–209).

²⁵³1K 1,24 a J 1,14.

²⁵⁴Ex 25,40

toli, učítelia a proroci a tiež všetci, ktorí svojou prítomnosťou podopierajú cirkev „a kdo se na základě vlastních činů stávají svítílnami.”²⁵⁵

Sviece reprezentujú tiež svetlo Ducha a zmierny baldachýn nad Archou zmluvy (zľutovnica) predstavuje Krista ako prostriedok zmierenia medzi Bohom a človekom. Svätýňa svätých, ktorá je väčšine ľudí nedostupná, Gregorovi pripomína nedostupnosť pochopenia skutočností, ktoré presahujú chápanie. Zvončeky a granátové jablká na odeve veľkňaza interpretuje Gregor ako životné postoje v ktorých sa skladá cnosť.²⁵⁶ Vo vzťahu k Bohu je to viera a vo vzťahu k životu svedomie. Zvončeky pre Gregora hlaholia zvesťou o Svätej trojici a granátové jablká symbolizujú filozofický a strohý spôsob života, ktorý má tvrdý povrch, ale sladké vnútro.²⁵⁷ Ozdoby na leme kňazského rúcha vysvetľuje Gregor ako čosi navyše voči zákonu, čo je len na okrášlenie. Prirovnáva k tomu Pavlovo rozhodnutie, že sa nebude živiť hlásaním evanjelia, hoci mal právo si nárokovať podporu veriaceho ľudu, ktorému kázal.²⁵⁸ cnosť sa teda podľa Gregora nedá merať iba prikázaniami.²⁵⁹

Po návrate sa Mojžiš stretáva s modloslužbou Izraelitov a v hneve rozbíja dosky.²⁶⁰ Rozdrvenú modlu nechá Mojžiš vypíť Izraelitom.²⁶¹ Gregor to interpretuje ako odstránenie modloslužby tým, že modlári prijali pravú náuku o Bohu. Zabíjanie modloslužobníkov, ktoré nasleduje, vysvetľuje Gregor v “doslovnom” význame ako Boží trest a vo vyvýšenom význame ako nutnosť zbaviť sa názorov „které v nás zakořenily a jejichž život způsobuje naši smrt, jejich smrt však náš život.”²⁶² Výzvu zákonodarcu Mojžiša „Kdo se hlásí k Pánu, ať jde ke mně” vysvetľuje Gregor ako výzvu pre nás stať sa priateľom Zákona.²⁶³

Boh sa zmilúva, obnovuje dosky zákona²⁶⁴ a pre Gregora to v duchovnom význame znamená obnovenie ľudskej prirodzenosti Kristovým vtelením.²⁶⁵

3.4.3 Tretia teofánia v skalnej dutine

Doslovný význam teofánie v skalnej dutine²⁶⁶ Gregor pokladá za podivný a nedostatočný, pretože Boh nemá tvar. Ak by totiž Boh mal tvar, mal by telesnú prirodzenosť a podliehal by zániku. K vyvýšenému významu Gregorovi pomáha platónska myšlienka, že oslobodená duša sa nesie hore. Toto učenie zdôvodňuje biblicky príťaž-

²⁵⁵GREGOR Z NYSSY, DVM II, 184 (MŽ, s. 215–217). Cf. Fp 2,15.

²⁵⁶GREGOR Z NYSSY, DVM II, 192 (MŽ, s. –). Cf. Ex 28,33–35.

²⁵⁷GREGOR Z NYSSY, DVM II, 193 (MŽ, s. 223–225).

²⁵⁸Cf. 1K 9,13; Lv 6,9;Dt 18,1–5.

²⁵⁹GREGOR Z NYSSY, DVM II, 194 (MŽ, s. 225).

²⁶⁰GREGOR Z NYSSY, DVM II, 202 (MŽ, s. 229–231). Cf. Ex 32,19.

²⁶¹Ex 32,20.

²⁶²GREGOR Z NYSSY, DVM II, 207 (MŽ, s. 233). Cf. Ex 32,26–28.

²⁶³GREGOR Z NYSSY, DVM II, 207 (MŽ, s. 233).Ex 32,26.

²⁶⁴Ex 34,4; Dt 10,4.

²⁶⁵GREGOR Z NYSSY, DVM II, 214–215 (MŽ, s. 235–237).

²⁶⁶GREGOR Z NYSSY, DVM II, 219–258 (MŽ, s. 239). Ex 33.

livosťou Božej krásy, ktorá ťahá dušu hore a vyjadreniami novozákonných kresťanov.²⁶⁷

Boh sa duši zjavuje, ale tá túži vždy po plnšom zjavení. „Bytostně jsoucí“ nie je dosiahnuteľné poznaním a tak je pre človeka každé čo ako úchvatné zjavenie nedostatočné.²⁶⁸ Boh sa podľa Gregora ani nechce človeku zjaviť tak, aby to zastavilo ľudskú túžbu poznať Boha lepšie.²⁶⁹ Ak by malo Božstvo hranicu, Gregorovi sa natíska otázka, čo by bolo za ním. Muselo by to byť niečo, čo je mu svojou povahou cudzie a keďže by ho to obklopovalo, muselo by to byť väčšie. Z toho Gregor vyvodzuje, že zlo by bolo väčšie než dobro, čo považuje za zjavne absurdné.²⁷⁰ „A co nelze obsáhnout nemá takovou přirozenost aby to mohlo být pochopeno.“²⁷¹

Spolupráca Boha a človeka tiež umožňuje na prvý pohľad paradoxnú myšlienku, že k výstupu duše dochádza skrze státie. Státím na skale Gregor rozumie stálosť v dobre. Kristus je naraz cesta, po ktorej možno bežať, aj skala, o ktorú sa možno oprieť.²⁷²

V skalnej dutine však Mojžiš má vidieť Boha len zozadu. Pre Gregora je to znak ustavičného nasledovania Boha.²⁷³ Ak by človek Bohu čelil, mieril by opačným smerom, než ho Boh vedie.²⁷⁴

3.4.4 Záver Mojžišovho života

Na konci Mojžišovho života pohliadne Mojžiš na zaslúbenú zem a umiera.²⁷⁵ Podľa Gregora dokonalosť Mojžišovho života vystihuje to, že bol po smrti nazvaný Božím služobníkom. Byť Božím služobníkom je teda cieľom cnostného života. Nikto by podľa Gregora „nesloužil Bohu, pokiaľ by se nestal lepším než všichni ostatní na světě“²⁷⁶ Gregorov záver diela je, že snažiť sa slúžiť Bohu je správny životný cieľ.²⁷⁷ Gregor však rozlišuje dôvody, prečo slúžiť Bohu: zo strachu pred trestom, v nádeji na odmenu, z túžby po priateľstve s Bohom. Až tretia motivácia je podľa Gregora dokonalosťou života. ²⁷⁸

²⁶⁷GREGOR Z NYSSY, DVM II, 223–226 (MŽ, s. 243). Cf. Fp 3,13.

²⁶⁸GREGOR Z NYSSY, DVM II, 232–236 (MŽ 247–249). Cf. Ex 33.

²⁶⁹GREGOR Z NYSSY, DVM II, 234 (MŽ, s. 247).

²⁷⁰GREGOR Z NYSSY, DVM II, 237–238 (MŽ, s. 249–251).

²⁷¹GREGOR Z NYSSY, DVM II, 237 (MŽ, s. 249).

²⁷²GREGOR Z NYSSY, DVM II, 243 (MŽ, s. 253). Cf. Ex 33,21; Ž 39,3; J 14,6.

²⁷³„A kdo následuje, hledí na záda.“ GREGOR Z NYSSY, DVM II, 251 (MŽ, s. 257). Porovnaj Lk 18,22, Ex 33.

²⁷⁴GREGOR Z NYSSY, DVM II, 253 (MŽ, s. 259). Ex 32,23.

²⁷⁵GREGOR Z NYSSY, DVM II, 305 (MŽ, s. 287).Dt 34,4–7.

²⁷⁶GREGOR Z NYSSY, DVM II, 314 (MŽ, s. 289).

²⁷⁷„Co se tedy z těchto slov učíme? Shlížet v průběhu života k jedinému cíli: být díky tomu, co člověk přežil, nazván Božím služebníkem.“GREGOR Z NYSSY, DVM II, 315 (MŽ, s.291).

²⁷⁸ GREGOR Z NYSSY, DVM II, 320 (MŽ, s. 295). Dt 34,4.

3.5 Dobové prvky

Gregor sa v polemike s Eunomiom zameril na myšlienku nekonečnosti Boha a konečnosti človeka, ktorá neumožňuje človeku Boha plne poznať. Táto polemika ovplyvnila aj Gregorovo zdôraznenie, že mnohí kresťania, ktorí si myslia, že Boha poznajú, nemajú pravdu.²⁷⁹

Za dobový pokladám aj Gregorov postoj k ženám. V úvode dáva Gregor ženám za vzor Sárú, mužom Abraháma či Mojžiša.²⁸⁰ V priebehu Mojžišovho života som však nenašla v Gregorovom výklade prvky, ktoré by neboli univerzálne ľudské. Taktiež, pri interpretácii začiatku Mojžišovho života vysvetľuje Gregor, prečo faraón chcel zahubiť chlapcov a ponechať dievčatá tým, že interpretuje chlapcov ako to, čo je „neústupné a horlivé pro cnosť“ a dievčatá ako „materiální rozpoložení, ktoré více podléhá cizím vlivům a k němuž lidská přirozenost tíhne“. Pokladať ženy za horšie je názor prítomný aj u Filóna.²⁸¹

3.6 Problematické prvky

Lákavá, ale problematická je pre mňa predstava všeobecného zjednotenia v Kristovi. Rozoberiem ju na základe sekundárnej literatúry v štvrtej kapitole v rámci porovnania Origenovho a Gregorovho učenia.

Gregor interpretuje egyptské rany ako rany pekla. Trest, kvôli ktorému Židia Mojžišovej generácie neprídu do zaslúbenej zeme,²⁸² však Gregor nevysvetľuje ako metaforu nedosiahnutia nebeského kráľovstva.²⁸³ Namiesto toho sa sústreďí na ďalšiu epizódu vody zo skaly, ktorú interpretuje ako opakované očistenie a odpustenie.²⁸⁴

Odporúčanie nechať stranou neprístupnú náuku

Gregor zdôrazňuje, že poznanie Božej podstaty pokladá za nemožné pre väčšinu duší, ktorým ostáva veriť, že pravda o Bohu existuje, ale nemajú sa snažiť jej porozumieť.

“A proto je třeba, aby se lidé ve své zvědavosti nepokoušeli dosáhnout pochopení skutečnosti, které přesahují chápání, a aby věřili, že hledané sice existuje, ale neleží všem na očích, nýbrž zůstává mimo dosah v nejposvátnějších komnatách myšlení.”²⁸⁵

²⁷⁹GREGOR Z NYSSY, DVM II, 158 (MŽ, s. 197).

²⁸⁰GREGOR Z NYSSY, DVM I, 11–12 (MŽ, s. 63–65). Cf. Iz 51,2.

²⁸¹Napr. FILÓN, Fug. 50–52.

²⁸²GREGOR Z NYSSY, DVM II, 265–268 (MŽ, s. 263–265). Cf. Nu 13–14.

²⁸³Napríklad, v duchu Lk 13,28.

²⁸⁴GREGOR Z NYSSY, DVM II, 269–270 (MŽ, s. 265–267).

²⁸⁵GREGOR Z NYSSY, DVM II, 188 (MŽ, s. 219).

Gregor je presvedčený, že ak je poznávanie Boha hora, väčšina ľudí ostane počas života niekde na jej úpäti. Nevyzýva však vystupovať vyššie, skôr naopak.

„Za pokrm, který je vzat z ohně a nám předložen, považuji vřelou a žhavou víru, kterou přijímáme bez zvláštních úprav a ze které smíme vše, co je na první pohled k jídlu, zatímco nauku ukrytou v tvrdších a nepřístupných pojmech necháme stranou, aniž bychom ji detailně probírali a zvědavě zkoumali.“²⁸⁶

Gregor tiež tvrdí, že to, čomu človek nerozumie („to, čo je skryté“), pre spásu nepotrebuje.²⁸⁷

Tieto body pokladám za problematické, pretože ak by sme ich vzali vážne, riskujeme opačný extrém, že nám z viery ujde niečo podstatné. Podobne ako si všíma Noble pri svojom čítaní Brecka²⁸⁸, vnímam u Gregora, že pri takomto pojatí hrozí v Cirkvi pokrytectvo. Farizeji a zákonníci sa predsa tiež z Písma zameriavali na to, čomu rozumeli – a boli to rôzne nariadenia, ktoré podľa Ježišovho svedectva v evanjeliách nepomáhali ich vzťahu s Bohom a blíznymi.²⁸⁹ Zároveň Gregor sám píše, že Mojžiš si tretiu teofániu sám vypýtal,²⁹⁰ takže jeho úloha v poznávaní Boha nebola pasívna. Ak chce brať Mojžiša vážne ako vzor dokonalosti, zdá sa, že v tomto bode sa Gregor dostáva do protirečenia.

Vysvetlenie tohto zdanlivého protirečenia v Gregorovej teológii vidím v tom, že podľa jeho predstáv sa Boh postupne zjavuje tým, ktorí sa ho snažia napodobovať životom v cnosti.²⁹¹ Nie je pri tom podstatné, aby sa oni snažili lepšie ho poznať, lepšie poznanie Boha je dôsledok toho, že Boha nasledujú.

Ďalší problematický prvok vidím v Gregorovom tvrdení, že nikto by neslúžil Bohu, ak by sa nestal dokonalejší, než všetci na svete.²⁹² Toto tvrdenie vnímam ako superlatív voči Mojžišovi, ale myslím si, že Bohu môže slúžiť aj nedokonalý človek. Služba Bohu nie je súťaž, v ktorej sa snažíme poraziť ostatných, hoci aj niektoré biblické obrazy to podsúvajú, ak sú vytrhnuté z kontextu.²⁹³ Ježišova reakcia na snahu určovať poradie Božích služobníkov

---

²⁸⁶GREGOR Z NYSSY, DVM II, 109 (MŽ, s. 165).

²⁸⁷GREGOR Z NYSSY, DVM II, 111 (MŽ, s. 268): „Na stejnou myšlenku nás přivádí také pokyn Moudrosti: „Nezkoumej to, co je mocnější než ty“ (jinými slovy: nelámej kosti slova),“ DVM (MŽ, s. 169): „to, co je skryté, nepotřebuješ“

²⁸⁸NOBLE, Ivana. „Your word is a lamp to my feet and a light to my path“, s. 51-62.

²⁸⁹Cf. Mt 23,23.

²⁹⁰GREGOR Z NYSSY, DVM II,

²⁹¹GREGOR Z NYSSY, DVM II,

²⁹²GREGOR Z NYSSY, DVM II, 314(MŽ, s. 289).

²⁹³„A ak niekto preteká, nedostane veniec, ak nepreteká podľa pravidiel.“ Tim 2,5 ale aj

v Nebeskom kráľovstve je vykreslená skôr odmietavo.²⁹⁴ Naopak, máme sa snažiť prispieť k budovaniu Cirkvi ako spoločenstva.²⁹⁵ Tu vidím limity individuálneho pohľadu na duchovný rast v tomto diele.

V tejto kapitole som zhrnula Gregorov pohľad na moje výskumné otázky. Duchovný pokrok Gregor chápe ako rast človeka v cnosti. Toto napredovanie pokračuje aj po smrti, pretože Božia dokonalosť, ktorej sa snažíme priblížiť, nie je ohraničená. Pokrok prebieha od poznania, že iba Boh skutočne jestvuje, lebo všetko ostatné na ňom závisí, cez poznanie nenahliadnuteľnosti Božej prirodzenosti až k nasledovaniu Boha ako jeho služobník. Duchovný pokrok podľa Gregora pokračuje po smrti, dokonca aj vo večnosti, kde dochádza k paradoxne znejúcemu výstupu skrze státie. Je to možné, pretože Kristus je Skalou, o ktorú sa možno oprieť, aj Cestou, po ktorej treba kráčať. Boh sa človeku zjavuje, posilňuje ho a odpúšťa mu, človek sa snaží Bohu slúžiť a nasledovať ho. Za problematické považujem najmä Gregorovo odrádzanie čitateľov od snahy o lepšie porozumenie Bohu a Písmu. Zdá sa mi v nesúlade s Mojžišovou žiadosťou Bohu, aby ho mohol uvidieť. Týmto výzvam sa dá rozumieť v kontexte Gregorovej polemiky s Eunomiom, ale myslím, že takýto prístup môže človeka brzdiť v duchovnom raste.

„Už mám pripravený veniec spravodlivosti, ktorý mi dá v onen deň Pán, spravodlivý sudca, no nie iba mne, ale aj *všetkým*, čo s láskou očakávajú jeho zjavenie.“ 2Tim 4,8

²⁹⁴ Napr. Mt 11,11; Mt 18,1–5; Lk 7,28; Lk 15,7.

²⁹⁵ Cf. Jn 13,14–34; 15,12–17.

4 Porovnanie prístupov Origena a Gregora z Nyssy

4.1 Porovnanie exegetických prístupov Origena a Gregora

Ludlow porovnáva Origena a Gregora z hľadiska ich exegetických metód.²⁹⁶ Obaja podľa nej používali alegóriu, ale líšili sa v tom, v čom videli jednotu Písma.

Základný hermeneutický predpoklad Origenovej exegézy je to, že celé Písmo je božsky inšpirované.²⁹⁷ Boh má v inšpirovaní Písma dva ciele: poučiť o tajomstvách spásy tých, ktorí sú schopní ich prijať a skryť ich pred tými, ktorí toho nie sú schopní.

Origenova exegéza podľa diela *Peri archón* má podľa Ludlow tri fázy: V prvej fáze nachádza text, ktorý je v svojom doslovnom význame neuspokojivý, čo dáva motiváciu hľadať alegorický význam. V druhej fáze porovnáva kľúčové slová textu s ich významoch na iných miestach Písma. V tretej fáze prepája jednotlivé alegorické interpretácie a odкрýva vyvýšený význam textu.

Origenes podľa Ludlow pristupuje k jednote Písma ako ku tapisérii, utkanej z mnohých nitiek alebo k hudobnej harmónii. Metafora vyškoleného hudobného sluchu, ktorý dokáže z jednotlivých kníh starého a nového zákona počuť Božiu harmóniu, sa obzvlášť hodí k Origenovmu poňatiu exegeta. Origenov kľúč, pomocou ktorého organizuje alegorický význam Písma je podľa Torjesen, citovanej Ludlow práve cesta duše.²⁹⁸

Gregor súhlasí podľa Ludlow s Origenom vo viacerých veciach. Súhlasí v princípe, že celé Písmo je inšpirované a preto sú všetky časti Písma užitočné a obsahujú pravdu, hoci nemusí byť ľahké ju odhaliť. Taktiež, radí čitateľovi odmietnuť doslovný význam, ak vedie k teologicky nesprávnemu záveru, fyzickej či logickej nemožnosti, je zbytočný alebo nemorálny. Súhlasí s Origenom, že nemožnosti v texte ukazujú k duchovnému zmyslu Písma. Obaja obsahujú použitie duchovného významu s použitím Pavlovych listov, najmä Galatanom.²⁹⁹

Gregor sa však tiež od Origena líši v dôležitých bodoch. Gregor zdôrazňuje, že Božia moc spôsobuje vo svete, v texte a v ľudskom uvažovaní poriadok (*taxis*). Tento poriadok sa prejavuje aj v postupnosti (*akolouthii*) formy biblického textu. Akolouthia odlišuje stvorenie od Stvoriteľa, ale racionálny poriadok stvorenia je tiež znakom Stvoriteľa v stvorení.³⁰⁰ Počiatok takejto sekvencie je nové stvorenie, z ktorého rastie zvyšok sekvencie, ktorej cieľ je naplnenie

²⁹⁶V tejto podkapitole vychádzam z LUDLOW, *Theology and allegory: Origen and Gregory of Nyssa on the unity and diversity of scripture*, s. 45–66.

²⁹⁷Cf. 2 Tim 3,16.

²⁹⁸TORJESEN, *Hermeneutical Procedure*, p. 92 a v kapitole III. in: LUDLOW, s. 52.

²⁹⁹Gal 4,24.

³⁰⁰DANIÉLOU, s. 34.

všetkého, čo bolo predtým. Gregor z toho vyvodzuje dôležitosť poradia v biblických textoch, ktorá má byť odhalená čitateľom. Poradie textu pomáha Gregorovi odhaľovať *skopos*, božský cieľ textu. Origenes síce tiež používa pojem *skopos*, ale podľa Ludlow ho nepoužíva vo svojej exegéze tak systematicky ako Gregor.

Gregor aj Origen začínajú exegézu v tom istom bode, pristavením sa u doslovne nezrozumiteľných miest textu. Ale tu sa ich cesty rozchádzajú. Kým Origenes využíva alegorické zmysly slov, inšpirované konkordanciou v Písme, Gregor si všima poradie textu a podľa neho hľadá *skopos* textu. Kým Origen v tretej fáze harmonizuje alegorické pasáže pomocou princípu cesty duše, Gregor k harmonizácii používa nájdený *skopos* textu.³⁰¹ Toto porovnanie exegetických metód som pre väčšiu prehľadnosť zhrnula do tabuliek 1 a 2:

Tabuľka 1. 3 fázy exegézy u Origena a Gregora

	Origenes	Gregor z Nyssy
1. fáza	„Nemožné“ miesta v texte ukazujú na nutnosť hľadania duchovného významu. ³⁰²	
2. fáza	Alegorická interpretácia pomocou iných miest v Písme, ktoré používajú kľúčové slová textu.	Sústredí sa na <i>akolouthiu</i> a hľadá <i>skopus</i> textu.
3. fáza	Jednotlivé alegorické obrazy sú harmonizované cestou duše.	Usporiadava text podľa odhaleného <i>skopu</i> .

Tabuľka 2. Hermeneutické princípy Gregora a Origena.

	Origenes	Gregor z Nyssy
1. princíp	Celé Písmo je inšpirované.	
2. princíp	Koncept cesty duše.	Predpoklad <i>akolouthie</i> v texte Písma.

³⁰¹ LUDLOW, *Theology and allegory*, s. 45–66.

³⁰² Ludlow vypočítava u Origena tri druhy ťažkostí v texte, ktoré vedú k alegorickému výkladu. „First, there are cases where the literal meaning of the words of the text is in the form of a parable, a ‘similitude’, or a metaphor. Secondly there are passages whose literal meaning is, he claims, impossible – either in a straightforward physical or logical sense, or because incoherent with the orthodox doctrine of God or because unconstructively immoral, or because the sequence of a text does not make sense. Thirdly, there are cases where Origen assumes that the text is obscure and therefore not useful. Finally, there are grammatical faults and ambiguities, which he argues were intentionally included by the Spirit for instruction.“ LUDLOW, *Theology and allegory*, s. 48 a u Gregora „if it is a theological impropriety, a physical or logical impossibility, useless or immoral,“ LUDLOW, *Theology and allegory*, s. 53.

4.1.1 Porovnanie Origenovej a Gregorovej interpretácie Exodu

Celková Origenova interpretácia Exodu, ako ju podáva v rámci výkladu Piesne piesní, je, že každý človek musí prejsť cestu Izraelitov.³⁰³ Avšak kým pre Gregora Exodus reprezentuje celú cestu človeka, pre Origena je to iba prvá fáza, rast v cnosti.

V Piesni piesní tiež prirovnáva Ženích nevestu ku koňom faraóna. Kone Božej armády, ktoré porážajú kone faraóna sú tí, ktorí prijímajú jarmo jeho disciplíny.³⁰⁴ Môžu to byť ale aj anjeli alebo cirkev ako biely kôň. Origenes však dáva čitateľovi na výber: „But you who read this must decide for yourself which of these two interpretations best suits the phrase in question.“³⁰⁵ V tomto nedogmatizujúcom výklade mi Origenes pripomína Gregora, keď hovorí o vyššom význame svätostánku a dáva čitateľovi na posúdenie svoj výklad.³⁰⁶

Podobne ako Pavol, Origenes pri spomenutí skaly, do ktorej sa má ukryť nevesta v Piesni piesní odkazuje ku skale, ktorou bol Kristus,³⁰⁷ ktorá sa objavovala Izraelitom na púšti a vytryskla z nej voda a ku skalnej jaskyni, kam sa mal postaviť Mojžiš, aby okolo neho prešiel Pán. Kristus je tá skala, v ktorej sa ukryjeme, a ktorá odhalí Boha človeku.³⁰⁸ Zadné časti Boha, ktoré videl Mojžiš, interpretuje Origenes ako veci, ktoré sa uskutočnia v neskorších časoch. Tu sa s Gregorom zhodujú v tom, že Kristus je aj pre Gregora skala, avšak Gregorov výklad videnia Boha zozadu nesúvisí len s neskoršími časmi, ale skôr s tým, že Boha podľa Gregora treba nasledovať v cnosti a nie mu čeliť a príliš špekulovať nad jeho podstatou.³⁰⁹

4.2 V čom sa Origen a Gregor zhodujú

4.2.1 Dôležitosť vtelenia, alegórie a Kristologických interpretácií

Pre oboch autorov je dôležité vtelenie. Avšak spôsob, akým Origenes znázorňuje, ako sa Logos v duši stáva porozumením sa mi nezdá úplne konzistentný s tým, ako je naplno s ňou až mimo fyzického tela. Zdá sa mi, že prvotný veľmi podnetný obraz Loga, ktorý sa vteľuje do duše ako porozumenie a Božia múdrosť ustupuje platonistickej predstave blaženosti bez tela.

Origenovi Hansen vyčíta práve toto, že ignoruje históriu, cez ktorú v tomto živote Boh na dušu pôsobí.³¹⁰ Podľa neho je história Písma pre Origena dôležitá len ako materiál, ktorý možno alegorizovať, podobne, ako pre Filóna.³¹¹ Meredith hovorí, že pre Origena je história prechodným stavom, cez ktorý musíme prejsť a netreba sa pri ňom pristavovať. Pokladá túto náuku za problematický platónsky vplyv.³¹² Moderní autori sa však priamo v týchto kritic-

303 ÓRIGENÉS, Kom. Prolog IV,4-9 OPP, s. 122-123.

304 Pies 1,9.

305 ÓRIGENÉS, Kom. II, 6, SSCH, s. 144; Hom. 1,10 OPP, s. 46.

306 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 173, MŽ 207-209.

307 ÓRIGENÉS, Hom. 2,13, OPP, s. 224, Pies 2,13-14, cf. Ex 33,21-23.

308 ÓRIGENÉS, Kom. III(IV), 15, SSCH, s. 250.

309 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 253, MŽ 259.

310 Cf. HANSON, Allegory and Event, s. 276; 363-364, MARTENS, s. 8.

311 HANSON, Allegory and Event, s. 285 - 286

312 MEREDITH, The Cappadocians, s. 17.

kých výpovediach o Origenovi väčšinou nevyjadrujú k problémom, ktoré Origenovi v Písme naznačujú nutnosť alegorického vysvetlenia – doslovný význam vyzerá tak, že hovorí o Bohu niečo nepatričné, alebo niečo, čo nedáva zmysel. V prípade Piesne Piesní sú to erotické obrazy, ktoré kresťanským očiam celibátika v doslovnom význame znejú ako nehodné Boha a pripomínajúce až príliš pohanské texty. Práve v prípade ľubostných básní je ale alegorická interpretácia nanajvýš žánrovo vhodná a tradičná a možno aj preto Hieronymus pokladal výklad Piesne Piesní za Origenovo najväčšie exegetické dielo.³¹³ Taktiež, ak moderné pravoslávie pokladá typológiu za privilegovaný druh alegorického výkladu, skúmané diela Alexandrijčanov sú ňou pretkané. Origenov výklad vykladá každý jeden verš tak, že hovorí o vzťahu nevesty a ženícha, Krista a Cirkvi alebo Loga a duše. Výklad zameraný na Krista a Cirkev implicitne využíva typológiu: vzťah JHVH/Božia múdrosť a Izrael ako typ a vzťah Krista a Cirkvi ako antityp. Výklad o Logu a duši vychádza z Origenovho predpokladu, že Písmo hovorí o ceste duše, ale taktiež sa dá odvodiť z toho, že Cirkev sa skladá z jednotlivých duší, ktoré sa v rámci Cirkvi podieľajú na Kristovom vtelení.

Gregor vidí vtelenie v obrazoch kríka,³¹⁴ premeny ruky³¹⁵ a hlavne vzoru svätostánku.³¹⁶ Kým Origenes vidí v kontexte Piesne Piesní Cirkev primárne ako Kristovo telo vo význame manželky (cf. Gn 2, 24), pre Gregora je Kristovým telom v doslovnejšom význame, keď vykladá vzorový svätostánok aj ako Cirkev a jednotlivých ľudí, ktorí ju budujú.³¹⁷

4.2.2 Ľudská sloboda

Pre oboch autorov je dôležité, že človek si slobodne vyberá spolupracovať s Bohom.

U Origena je duša od začiatku slobodná a aktívne žiada Logos, aby jej dával porozumenie (tak interpretuje žiadosť nevesty, aby ju ženích bozkával).³¹⁸ Sloboda duše sa prejavuje aj v otázke ženícha, či sa sama nepozná.³¹⁹ Origenes v tom vidí výzvu, aby človek skúmal jednak svoje myšlienky, slová, skutky a celkové nastavenie života, ale aj aby skúmal svoju vlastnú podstatu. Toto skúmanie je aktívne, Boh ho nedáva človeku automaticky. Neskúmať samu seba znamená pre dušu smerovať k skaze.³²⁰ Človek sa slobodne rozhoduje, ako žiť. Pole je pre Origena obrazom ľudského života a spôsobu žitia.³²¹

U Gregora je tiež sloboda prítomná od začiatku, keď vysvetľuje, ako sa duša vyberie na púť Mojžišovho života – rozhodne sa narodiť „ušľachtilejšie“, teda ako muž a nie žena. Táto interpretácia ma prekvapila aj s ohľadom na to, že

313 HIERONYM, cf. PUTNA, OPP, s. 173.

314 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 20–21, MŽ 121–123.

315 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 27–30, MŽ 127–129.

316 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 174, MŽ 209.

317 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 184–187, MŽ 217–219.

318 ÓRIGENÉS, Kom. I, 9–15, OPP, s. 138–139. Pies 1,2.

319 ÓRIGENÉS, Kom. II, 5, SSCH, s. 128–134.

320 ÓRIGENÉS, Kom. II, 5, 1–4, OPP, s. 150–152.

321 ÓRIGENÉS, Kom. III, 10, SSCH, s. 204, Pies 2–7.

vytiahnutie z vody a Mojžišova závislosť na rozhodnutiach a viere jeho rodiny by mohla pripomínať krst. Avšak Gregor sa sústreďí na to, aby Mojžiša mohli napodobniť už pokrstení kresťania.³²²

Gregor ďalej rieši ľudskú slobodu v prípade Egypťanov a faraóna.³²³ Egypťania ubližujú Izraelcom a tie isté pohromy sa Egypťanov dotýkajú a Izraelcov nie, čo Gregor interpretuje tak, že človek sám rozhoduje o tom, aký osud ho postihne. Tá istá situácia na ľudí dolieha rôznym spôsobom podľa ich konania. Zatvrdenie srdca faraóna akoby ovplyvňovalo jeho slobodnú vôľu. Avšak podľa Gregora Boh iba utvrdil faraóna v tom, pre čo sa slobodne rozhodol. Inak by nebolo možné faraóna odsúdiť za to, čo urobil.³²⁴

4.2.3 Verejná činnosť a vnútorný boj

Z hľadiska častého obvinenia Alexandrijčanov, že prebrali priveľa z Platóna, je pozoruhodné, že od neho vôbec neprebrali jeho politické učenie.³²⁵ Keď hovoria o duchovnom rozvoji človeka, verejná činnosť nie je ich primárnou témou. Obaja autori sa sústreďia na vnútorný boj človeka, kedy sa v ňom bijú neresti a cnosti a získava hlbšie poznanie.

U Origena nájdeme verejný život skôr v náznakoch. Keď hovorí o pomocníkoch duše³²⁶ či vykladá vrchy, po ktorých poskakuje ženích,³²⁷ hovorí aj o vedúcich postavách židovstva a kresťanstva. Taktiež vo vzťahu k herézam odporúča „učiteľom Cirkvi“ zakročiť tak, že vyvrátia heretické nauky, kým sú ešte nerozvinuté.³²⁸ Cédrové a cyprusové stĺpy, ktoré sa spomínajú v Piesni, vysvetľuje Origenes ako verne slúžiacich biskupov a kňazov.³²⁹

Gregor kladne hodnotí na Mojžišovi jeho angažovanie sa pre svoj národ. Z jeho hľadiska je známkou duchovného pokroku, keď sa človek nesnaží len o svoju spásu, ale záleží mu na tom, pomôcť svojim blízkym k správnej viere a konaniu.³³⁰ Podobne, ako Origen, tiež kladne hodnotí boj s herézami ale hlavne vyzdvihuje nutnosť zbaviť sa radikálne myšlienok, ktoré človeku škodia.³³¹

4.2.4 Nevyhnutnosť pokušenia

Origen a Gregor sa zhodujú v tom, že pokušenie je nevyhnutná súčasť života a teda aj duchovného rastu. Pre Origena je celý život človeka na zemi poku-

---

322 GREGOR Z NYSSY, DVM, I, 14, MŽ 65; II, 49–50, MŽ 137.

323 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 73–78, MŽ 147–157.

324 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 73–74, MŽ 147–149.

325Cf. MEREDITH, *The Cappadocians*, s. 11.

326ÓRIGENÉS, Kom., II, 8, SSCH, s. 157, Pies 1,10.

327ÓRIGENÉS, Kom., III, 1, SSCH, s. 205–215, Pies 2,8.

328ÓRIGENÉS, Kom., III[IV], 15, SSCH, s. 256–257, Pies 2,15.

329ÓRIGENÉS, Kom. III,3, SSCH, s. 174–176. Pies. 1,17.

330GREGOR Z NYSSY, DVM II, 89 (MŽ 157).

331GREGOR Z NYSSY, DVM II, 16–18 (MŽ 121).

šením.³³² Zápasia v nás ženíchovi priatelia - anjeli a líšky – démoni a snažia sa nás presvedčiť na svoju stranu myšlienkami, ktoré nám predkladajú.

Aj u Gregora v duši prebieha súboj anjelov a démonov (rôznych tvári Árona),³³³ ktorí nás presvedčajú k cnosti a k neresti. Spolu s nárastom cnosti narastá podľa Gregora aj prefikanosť vnútorných nepriateľov človeka, takže pokušenia sa v priebehu duchovného rastu menia.³³⁴

Pre oboch autorov je pokušením nevytrvať v nastúpenej ceste. Život cnosti je namáhavý. Origenes hovorí napríklad o chvíľach, keď sa Logos zdá byť vzdialený, lebo duša nerozumie Písmu,³³⁵ Gregor prirovnáva život cnosti ku granátovému jablku, horkej vode a k hore, na ktorú sa stúpa namáhavým spôsobom.³³⁶

4.2.5 Božie milosrdenstvo

V Origenovom výklade Piesne Piesní sa Božie milosrdenstvo prejavuje napríklad iskrami duchovného porozumenia, ktoré dávajú duši vzpruhu, aby túžila po hlbšom porozumení Božím tajomstvám.³³⁷ Boh človeku tiež odpúšťa hriechy a tak umožňuje duši stať sa krásnou. Človek podľa Origena stále potrebuje Božie milosrdenstvo.³³⁸ Toto milosrdenstvo má vďaka tomu, že slovo sa stalo telom v Kristovi, ktorý sa vydal za nás.³³⁹

U Gregora je Boh vykreslený ako lekár, ktorý človeka netrestá, ale liečba je niekedy bolestivá a človek ju môže vnímať ako trest. Božím cieľom je však vyliečenie duše a nie to, aby človeka trápil.³⁴⁰

4.2.6 Všeobecné zjednotenie v Kristovi

Pravoslávny pohľad na Origena a Gregora ponúka biskup Kallistos Ware. Vo svojom článku sa zaoberá tým, či možno dúfať v spásu pre všetkých. Najprv sumarizuje argumenty z Písma za večné trvanie pekla, čo sú najmä metaforické Kristove vyjadrenia v evanjeliách³⁴¹ a argumenty proti nemu, ktoré nájdeme v Pavlových a pastorálnych listoch.³⁴² Vidí teda v Písme dve línie, ktoré sa navzájom držia v napätí.³⁴³

Ware ďalej sumarizuje argumenty Origena,³⁴⁴ Gregora z Nyssy³⁴⁵ a Izáka z Ninive, ktorí hlásali spolu s Julianou z Norwichu a T. S. Eliotom, že pekelné

---

332 ÓRIGENÉS, Hom. 2, OPP, s. 205.

333 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 45–54, MŽ 135–139.

334 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 291, MŽ 279.

335 ÓRIGENÉS, Kom. III, 11, SSCH, s. 211, Pies 2.8.

336 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 192–193, MŽ 223–225.

337 ÓRIGENÉS, Kom. II, 8, SSCH, s. 158.

338 ÓRIGENÉS, Kom., Prolog III, 23, OPP, s. 121.

339 ÓRIGENÉS, Hom. 2, OPP, s. 221, Pies. 2,9.

340 GREGOR Z NYSSY, DVM, II, 87, MŽ 155.

341 Mk 9,43, 47–48, Mt 25,41 a Lk 16,26.

342 1 Kor 15,22, 28, Rim 5,18 a 11,32, 1 Tim 2,4.

343 WARE, Dare we Hope for the Salvation of All?, s. 2-3.

344 WARE, s. 5-7.

345 WARE, s. 7.

muky nemôžu byť večné, no priznáva aj to, že medzi kresťanmi bol tento názor dlhodobo v menšine. Venuje priestor otázke, v čom sa líšili Origenes a Gregor z Nyssy. Výrazný rozdiel medzi nimi vidí v tom, že 5. ekumenický koncil odsúdil len Origena. Za kľúčové pokladá, že zatiaľ, čo u Origena bolo učenie o apokatastáze nerozlučne spojené s učením o preexistencii duší, Gregor z Nyssy preexistenciu duší nehľasal. Gregor však rovnako ako Origenes dôrazne učil o spáse všetkých, ktorá podľa neho raz zahrnie aj diabla.³⁴⁶

Ďalej sa Ware zaoberá tromi argumentami za univerzálnu spásu a štyrmi argumentmi proti nej, ktoré sú mimo rozsah tejto práce. Uzaviera nádejou v prázdne peklo, ktorá si ale nemôže byť príliš istá.

Ramelli sa tiež zaoberá otázkou spásy všetkých a píše o biblických a filozofických základoch Origenovho a Gregorovho učenia o *apokatastáze*.³⁴⁷ Ramelli najprv ukazuje, ako Gregor a Origenes používajú biblické texty, (napríklad 1Kor 15:21-28) ktoré interpretujú pomocou filozofického dedičstva platonizmu a pomocou alegórie, ktorá má tiež korene v gréckej filozofii.

Ramelli si podobne ako Ware všima biblické citáty z Nového zákona, ktoré Origenes aj Gregor používajú pre argumentáciu o apokatastáze.³⁴⁸ Pavlovské "všetko vo všetkom" či "každé koleno sa zohne" vykladajú obaja ako spásu pre všetky rozumné bytosti, ľudí, anjelov aj démonov.

McClymond zdôrazňuje, že apokatastáza bola v kresťanstve výrazne menšinová náuka. V prehľadovej monografii Daley detailne rozoberá 68 ranocirkevných autorov, ktorí jasne zastávali večné zatratenie, sedem autorov s nejasným stanoviskom dvoch autorov, pre ktorých v eschatóne nastáva panteizmus a štyroch, ktorí zastávali stanovisko podobné ako Origenes či Gregor z Nyssy.³⁴⁹ McClymond však vidí aj medzi Gregorom a Origenom dva výrazné rozdiely. Prvý rozdiel je v Origenovom poňatí eschatónu ako návratu k pôvodnému stavu, ktorý Gregor nezdieľa. Druhý rozdiel je v Origenovom poňatí eschatónu ako statického stavu a v Gregorovom dynamickom poňatí večnosti.³⁵⁰

Hoci Gregorov pohľad na večnosť je rozhodne dynamický, Gregor sa nevyhýba ani paradoxnému vyjadreniu, že beh sa môže uskutočniť skrze státie a že Kristus je skala, na ktorej možno stáť a zároveň cesta, po ktorej treba kráčať. Nakoľko obaja autori v konečnom dôsledku o eschatóne hovoria použitím metaforického jazyka, ich poňatie apokatastázy sa mi nezdá v tomto bode tak rozličné, že by sa nevedeli dohodnúť, keby ich nedelila priepasť času.

---

346 WARE cituje GREGOR Z NYSSY, Catechetical Oration 26: ed. Mühlenberg, 67.7-11,13-15.

347 RAMELLI, Christian soteriology and christian platonism, s. 313–356.

348 1 Kor 15,42–44, 55–56, Žd 10,13, Fil 2,9–10, .

349 DALEY, The Hope of the Early Church: A Handbook of Patristic Eschatology (New York: Cambridge University, 1991; reprint, Peabody, MA: Hendrickson, 2003), spomínaný v McClymond, Origenes Vindicatus vel Rufinus Redivivus, s. 822–823. .

350 McClymond, Origenes Vindicatus vel Rufinus Redivivus, s. 813–826.

Spoločné prvky Origenovho a Gregorovho výkladu vo vzťahu k duchovnému pokroku teda vidím v tom, že u oboch vtelenie Loga umožňuje duchovný pokrok. Ľudská sloboda je nevyhnutná podmienka duchovného pokroku, ktorá je spojená s ohrozením pokušeniami. Keď človek podľahne pokušeniu, Boh dopúšťa jeho trest, ale milosrdne tiež odpúšťa, čo vedie až k zničeniu stavu pekla vo večnosti a dobrovoľnému zjednoteniu všetkých s Kristom (Origenes) a nasledovaniu Boha (Gregor).

4.3 V čom sa líšia

4.3.1 Použitá definícia duchovného pokroku

Pre Origena znamená pokrok ustavične postupovať ďalej až k spojeniu celého rozumného stvorenia v Kristovi.³⁵¹ Kladie dôraz na rozum a rast v Božej múdrosť. Naučiť sa cnostnému životu je pre Origena len prvým stupňom z troch stupňov duchovného rastu³⁵² a v najvyššej fáze sa cnosť predpokladá a duša kontempluje Božiu múdrosť a získava podiel na Logu. Ustavične rastie v poznávaní. Treba povedať, že Origenes hovorí primárne k tým, ktorí sa zaoberajú Božskou filozofiou – teda teológom.³⁵³

Naopak Gregor sa v Mojžišovyom živote zaoberá vyslovene pokrokom v cnosti.³⁵⁴ Naučiť sa cnosti nie je pre neho prechodný stupeň, ale je to úloha na celý život na zemi aj po ňom. Cnosť vieme napodobovať na základe vyvýšeného významu životných príbehov cnostných ľudí, napríklad významných biblických postáv.³⁵⁵ Od snahy o rast v porozumení Gregor na viacerých miestach skôr odrádza. Dôležitejšie pre neho je v Boha veriť, než snažiť sa poznať jeho podstatu. Na druhej strane, keď Gregor popisuje, ako duša pokračuje na ceste, Boh jej v jednotlivých teofániách postupne zjavuje o sebe viac a viac. Mojžiš si posledné zjavenie od Boha vyslovene pýta,³⁵⁶ čo pôsobí ako kontrast ku Gregorovým výzvam, aby sa veriaci nesnažil o Bohu vedieť viac, než už rozumie.

4.3.2 Origenes povzbudzuje k poznávaniu, Gregor je opatrnejší

Na rozdiel od Origena, ktorý kladie duchovne pokročilej duši povinnosť poznávať seba a Boha, bez ktorej smeruje k skaze,³⁵⁷ Gregor zdôrazňuje, že poznanie Božej podstaty pokladá za nemožné pre väčšinu duší, ktorým ostáva veriť, že pravda o Bohu existuje, ale nemajú sa snažiť jej porozumieť.³⁵⁸ Henri Crouzel tento rozdiel vysvetľuje na základe odlišných výziev, s ktorými sa au-

---

351ÓRIGENÉS, Kom., Prolog III, 20, OPP, s. 129.

352ÓRIGENÉS, Kom., Prolog III, 17–20, OPP, s. 119–120.

353 Túto tému hlbšie rozoberá MARTENS, Origen and Scripture, s. 25–28.

354GREGOR Z NYSSY, DVM I, 8–10 (MŽ 63).

355GREGOR Z NYSSY, DVM I, 11 (MŽ 63).

356Cf. GREGOR Z NYSSY, DVM II, 219–220 (MŽ 239–241), Ex 33,13.

357ÓRIGENÉS, Kom., II, 5, SSCH, s. 128–139.

358GREGOR Z NYSSY, DVM II, 188 (MŽ 219).

tori stretli.³⁵⁹ Kým Origenes reaguje na gnostikov a montanistov, Gregorovým protivníkom je Eunomios, ktorý tvrdí, že Boh je poznateľný v svojej podstate a vedie ho to k odmietnutiu Kristovho božstva a Nicejského koncilu.

4.3.3 Postoj k reinkarnácii

Na rozdiel od Origena, ktorý síce v tomto diele nedáva jasné stanovisko, ale predkladá možnosť reinkarnácie k premýšľaniu duše o svojej podstate, Gregor sa rozhodne vyjadruje voči reinkarnácii. Vyšší zmysel obriezky vidí v tom, že sa treba zbaviť častí cudzej filozofie (nekresťanských náuk), ktoré protirečia zjaveniu, a zachovať to, čo je pravoverné. Ako príklad pravovernej myšlienky, metaforicky povedané, dieťaťa filozofie, uvádza náuku o nesmrteľnosti duše a ako časť tejto myšlienky, ktorú treba odstrániť, pokladá presvedčenie, že duša putuje z jedného tela do iného a z rozumných tvorov do iracionálnych.³⁶⁰

Výrazné rozdiely v učení Origena a Gregora vidím tri: Kým Origenes definuje duchovný pokrok v konečnej fáze ako kontempláciu a zjednotenie s Kristom a učenie sa cnosti je pre neho len prvý z troch stupňov, pre Gregora pokrok v cnosti nikdy nekončí. Kým pre Origena spočíva pokrok v poznávaní Božích právd a povzbudzuje k snahe viac poznávať Boha, Gregor skôr odrádza väčšinu veriacich od snahy porozumieť Božím tajomstvám v obave pred herézami. Napokon, kým Origen je nejasný, čo sa týka možnosti reinkarnácie, Gregor ju priamo odmieta ako nesprávnu filozofickú náuku.

4.4 Podnety pre ekumenické porozumenie duchovnému pokroku

Obaja autori sú vo svojich výkladoch primerane skromní. V komplikovanejších pasážach dávajú čitateľovi na výber, ku ktorému výkladu sa prikloní.³⁶¹ V tom vidím príklad aj pre dnešný dialóg o pretrvávajúcích kontroverziách teológie. Poučením však môžu byť aj Origenove problematické kontroverzie, ktoré pretrvali stáročia, hoci sa snažil o cnostný život vykladača Písma a používal najmodernejšie exegetické postupy svojej doby.

Ani jeden z autorov netvrdí, že začiatkom duchovnej cesty je krst. U Origena je krst prítomný ako očistenie nevesty, aby nebola čierna, ale krásna³⁶² a u Gregora je to prekročenie Červeného mora, pri ktorom oblak, sprevádzajúci Izraelitov symbolizuje Ducha svätého.³⁶³ Začiatkom duchovnej cesty je pre Gregora rozhodnutie pre život cnosti.³⁶⁴

Obaja autori veria vo všeobecnú spásu.³⁶⁵ Táto historicky minoritná pozícia môže v dnešnej dobe umožňovať prijať tých druhých, ktorí veria inak, ako rovnocenných

359 CROUZEL, Origen, s. 121, in: MEREDITH, The Cappadocians, s. 62.

360 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 40 (MŽ 133) Cf. Ex 4, 24-26.

361 ÓRIGENĚS, Kom., II, 6, SSCH, s. 144, GREGOR Z NYSSY, DVM II, 173 (MŽ 207-209).

362 ÓRIGENĚS, Hom. 1, OPP, s. 188-192, Pies 1,5.

363 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 125 (MŽ 175) Cf. Ex 14-16..

364 GREGOR Z NYSSY, DVM II, 1-5 (MŽ 113-115).

partnerov v dialógu, ktorí majú od Boha rovnakú nádej spásy v Kristovi. To však neznamená, že je jedno, čomu človek verí. Nesprávne myšlienky podľa Origena ničia kvety rozvíjajúcej sa cnosti a plody viery,³⁶⁶ Gregora ich vidí ako nebezpečných protivníkov, na ktorých odkazujú Egypťania a Amalekiti, s ktorými Izraeliti bojujú.³⁶⁷ Obaja však veria, že smrť bude na konci časov definitívne porazená v Kristovi.

Ekumenicky je tiež zaujímavý pojem zásluhy. Ten nájdeme skôr u Origena, aj keď sa nájde aj u Gregora.³⁶⁸ Podľa Origena, *Logos* sa stáva vo veriacich múdrosťou a porozumením, čo nastáva postupne v miere, ktorá závisí na ich pracovitom aplikovaní a dôvere v jeho múdrosť, poznanie a silu.³⁶⁹ Tiež hovorí, že ak niekto *o Pánovom zákone rozjíma dňom i nocou, ako ústa spravodlivého rozjíma múdrosť*, báda a búši na dvere múdrosti, zaslúži si, aby skrze Ducha svätého prijal slovo múdrosti.³⁷⁰ Origenes tiež hovorí, že ak si to zaslúžime, budeme presadení do nebeskej vinice, ktorá už nebude plná pokušení.³⁷¹

V tejto záverečnej kapitole som porovnala učenie Origena a Gregora vo vybraných dielach. Ich poňatie duchovného pokroku má veľa spoločného, ale sú zjavné aj rozdiely medzi nimi. Kým Origenes kladie dôraz na poznávanie Boha, Gregor na cnosť. Dalo by sa povedať, že s pokrokom človeka sa spája ako rast v cnosti tak aj rast v poznávaní. Ako študenti teológie, ktorí sa snažíme o rast v poznaní Božej múdrosti by sme si mohli vziať od Origena povzbudenie k láske k Bohu a Slovu a k aplikovaniu poznanej Božej múdrosti vo svojom živote, ktoré sú predpokladom, aby sme skrze Ducha Svätého prijali slovo múdrosti. Od Gregora sa zase môžeme naučiť, že pri snahe o porozumenie nemožno zanedbať nasledovanie Boha a rast v cnosti. Myslím, že hoci sa Origenes a Gregor líšili v pohľade na večnosť a možnosť existencie pred narodením, v tomto živote sa ich pohľad na duchovný pokrok líši menej, než by sa zdalo na prvý pohľad.

365ÓRIGENĚS, Kom. Prolog, IV, 20–22, OPP, s. 129. GREGOR Z NYSSY, DVM II, 82–84 (MŽ 153–155).

366ÓRIGENĚS, Kom. III, 15, SSCH, s. 255.

367Cf. GREGOR Z NYSSY, DVM II, 124–126, (MŽ, s. 175).

368Napríklad, Gregor hovorí, že nad životom každého človeka vládne jeho rozhodovanie. GREGOR, DVM II, 74, (MŽ, s. 149) Taktiež hovorí, že ak sa niekto stará, aby patril metaforicky povedané k Abrahámovmu potomstvu a k Izraelcom, tak sa zachráni pred peklom. To mu umožňuje Kristov kríž. Zachránení budú nakoniec aj tí, čo žijú, ako Egypťania, no nevyhnú sa veľkému utrpeniu, ktoré je dôsledkom ich rozhodnutí. DVM II, 84, (MŽ, s. 153).

369ÓRIGENĚS, Kom. II, 11, SSCH, s. 167.

370ÓRIGENĚS, Prolog, III, 12, OPP, s. 117. Cf. Ž 1,2, Ž 37,30.

371ÓRIGENĚS, Hom. 2, OPP, s. 205. Pies 1,14.

Zoznam literatúry

Primárne pramene

- ÓRIGENÉS Z ALEXANDRIE, Komentár k Piesni piesní, vyd. M.C. Putna, OPP Praha 2000, str. 87-171, vyd. R.P.Lawson, SSCH, Westminster, Maryland and London 1957, str. 21-264.
- ÓRIGENÉS Z ALEXANDRIE, Homílie na Pieseň piesní, vyd. J. Sitár, OPP Praha 2000, str. 173-225, vyd. R.P.Lawson, SSCH, Westminster, Maryland and London 1957, str. 265-306.
- GREGOR Z NYSSY. *Mojžíšův život: řecko-české vydání*. Praha: OIKOYMENH, 2018. Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 978-80-7298-349-0.

Ďalšie pramene

- ARISTOTELES. *The Nicomachean ethics*. Revised edition. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, [2014]. Loeb classical library. ISBN 978-0-674-99081-4.
- BITTON-ASHKELONY, Bruria, Oded ISHAI, Aryeh KOFSKY, Hillel NEWMAN a Lorenzo PERRONE, ed. *Origeniana duodecima: Origen's legacy in the Holy Land-a tale of three cities : Jerusalem, Caesarea and Bethlehem : proceedings of the 12th International Origen Congress, Jerusalem, 25-29 June, 2017*. Leuven: Peeters, 2019. Bibliotheca Ephemeridum theologicarum Lovaniensium. ISBN 978-90-429-3947-9.
- BOERSMA, Hans. *Embodiment and Virtue in Gregory of Nyssa: An Analogical Approach*. Oxford: Oxford University Press, [2013]. Oxford Early Christian Studies. ISBN 978-0-19-872823-8.
- BRECK, John. *Scripture in Tradition: the Bible and its Interpretation in the Orthodox Church*. St Vladimir's Seminary Press, 2001.
- CERIONI, Lavinia. "Bodily Souls? Paradoxical Bodies in Origen's Theology of Progress." *Zeitschrift für Antikes Christentum/Journal of Ancient Christianity* 23, no. 1 (2019): 21-35.
- CROUZEL, Henri. *Origen*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1989. ISBN 0-567-08639-9.
- DALEY, Brian. *The hope of the early Church: a handbook of patristic eschatology*. Peabody: Hendrickson, 2003. ISBN 1-56563-737-2.
- EERDMANS, William B.(vyd.), *The song of songs: interpreted by early Christian and Medieval commentators*. Grand Rapids: William B. Eerdmans, 2002. The church's Bible. ISBN 0-8028-2579
- EUSEBIOS Z CAESAREJE. *Církevní dějiny: (Ecclesiastica Historia)*. Praha: Česká katolická charita, 1988. Teologické studie.
- FILÓN Z ALEXANDRIE. *Život Mojžíšův*. Jihlava: Nakladatelství Mlýn, 2015. ISBN 978-80-86498-56-0.

- HANSON, R. P. C. *Allegory and event: a study of the sources and significance of Origen's interpretation of Scripture*. Louisville: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0-664-22444-X.
- HIERONYM (JERONÝM), GENNADIUS Z MARSEILLE a ISIDOR ZE SEVILLY. *Dějiny křesťanského písemnictví: De viris illustribus*. Praha: Herrmann, 2010. Poslední Římané. ISBN 978-80-87054-22-2.
- JACOBSEN, Anders-Christian, ed. *Origeniana undecima: Origen and origenism in the history of western thought : papers of the 11th International Origen Congress, Aarhus University, 26-31 August 2013*. Leuven: Peeters, 2016. *Bibliotheca ephemeridum theologicarum lovaniensium*. ISBN 978-90-429-3307-1.
- KARFÍKOVÁ, Lenka. *Řehoř z Nyssy: boží a lidská nekonečnost*. Praha: OIKOYMENH, 1999. Oikúmené. ISBN 80-86005-95-X.
- KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena: šest studií k Origenovu myšlení a jeho ohlasu na Západě*. V Praze: Vyšehrad, 2018. *Reflexe*. ISBN 978-80-7601-083-3. Dostupné také z: <https://cache.obalkyknih.cz/file/toc/452953/pdf>.
- LANE, A. N. S. *Dějiny křesťanského myšlení* [online]. Praha: Návrat domů, 1996 [cit. 2020-06-12]. ISBN 80-85495-47-3.
- LUDLOW, Morwenna. *Theology and allegory: Origen and Gregory of Nyssa on the unity and diversity of scripture*. *International Journal of Systematic Theology*. Wiley-Blackwell Publishing Ltd, 2002, roč. 4, č. 1, s. 45–66. ISSN 14682400.
- MARTENS, Peter William. *Origen and scripture: the contours of the exegetical life*. Oxford: Oxford University Press, 2012. *Oxford early christian studies*. ISBN 978-0-19-871756-0.
- McCLYMOND, Michael. *Origenes Vindicatus vel Rufinus Redivivus? A Review of Ilaria Ramelli's The Christian Doctrine of Apokatastasis*. *Theological Studies*. 2015, 76(4), 813-826.
- MEREDITH, Anthony. *The Cappadocians*. 2nd print. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 2000. ISBN 0-88141-112-4.
- NOBLE, Ivana. „Your word is a lamp to my feet and a light to my path“: critical work with pre-critical methods in the hermeneutics of John Breck. *Communio viatorum*. 2015, 53(2), 51-62.
- PAMPHILUS a EUSEBIOS Z CAESAREJE. *Apologie pour Origéne*. Tome 1. Paris: Cerf, 2002. *Sources chrétiennes*. ISBN 2-204-06849-7.
- PLATÓN. *Ústava*. Čtvrté, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2005. *Platónovy dialogy*. ISBN 80-7298-142-0.
- PUTNA, Martin C. úvod. Martin C. Putna a Jakub Sitár, *Órigenés: O Písni písni*, ed. Martin C. Putna, 1. (Praha: Herrmann & synové, 2000)
- QUASTEN, Johannes. *Patrology*. Allen: Christian Classics, 1995, Vol. 2, *The ante-nicene literature after Irenaeus*. ISBN 0-87061-085-6.
- QUASTEN, Johannes. *Patrology: from the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*. Allen (Texas): Christian Classics, 1995, Vol. 3, *The Golden Age of Greek patristic literature*. ISBN 0-87061-086-4

- RAMELLI, Ilaria L.E. Christian soteriology and christian platonism: Origen, Gregory of Nyssa, and the biblical and philosophical basis of the doctrine of apokatastasis. *Vigiliae Christianae*. 2007, roč. 61, č. 3, s. 313–356. ISSN 00426032.
- SCOTT, Mark SM. Guarding the Mysteries of Salvation: The Pastoral Pedagogy of Origen's Universalism. *Journal of Early Christian Studies*. 2010, 18(3), 347-368.
- TORJESEN, Karen Jo. *Hermeneutical Procedure and Theological Method in Origen's Exegesis* [online]. Berlin and New York: Walter de Gruyter, 1986. ISBN 3-11-010202-10.
- ŠIRKA, Zdenko. The role of "Theoria" in Gregory of Nyssa's "Vita Moysis" and in "Canticum Canticorum." *Communio Viatorum*. 2012, 54(2), 142-163. ISSN 0010-3713.
- THAUMATURGOS, Gregor (DIVOTVŮRCE, Řehoř). *Oratio prosphonetica ac panegyrica in Origenem*. Freiburg: Herder, 1996. Fontes Christiani. ISBN 3-451-23804-7.
- VELIKÝ, Basileios, SCHAFF, Philip a Henry WACE, ed. *St. Basil: letters and select works*. Repr. Edinburgh: T & T Clark, 1997. Select library of the Nicene and post-Nicene fathers of the Christian Church. 2nd series. ISBN 0-567-09421-9.
- WARE, Kallistos. Dare we Hope for the Salvation of All? Origen, St Gregory of Nyssa and St Isaac the Syrian. *Theology Digest*. 1998, roč. 45, č. 4, s. 303–317.
- YOUNG, Frances. God: An Essay in Patristic Theology. *The Modern Churchman* 24, no. 3-4 (1981): 149-165.
- YOUNG, Frances. Sexuality and devotion: mystical readings of the Song of Songs. *Theology & Sexuality* 2001, no. 14 (2001): 80-96.

Skratky

SSCH	LAWSON, R. P.. <i>The Song of Songs Commentary and Homilies</i> . ed. Johannes Quasten a Joseph C. Plumpe, 1. vyd. (Westminster, Maryland and London: The Newman Press and Longmans, Green and co, 1957).
OPP	PUTNA, Martin C. a SITÁR, Jakub. <i>Órigenés: O Písni písní</i> , ed. Martin C. Putna, 1. vyd. (Praha: Herrmann & synové, 2000).
DVM	GREGOR Z NYSSY. <i>Mojžíšův život: řecko-české vydání</i> . Praha: OIKOYMENH, 2018. Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 978-80-7298-349-0.
ŽM	GREGOR Z NYSSY. <i>Mojžíšův život: řecko-české vydání</i> ., preklad Markéta Bendová. Praha: OIKOYMENH, 2018. Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 978-80-7298-349-0.

Prílohy

Origenes a Gregor z Nyssy. Zdroj obrázkov: Wikimedia commons.